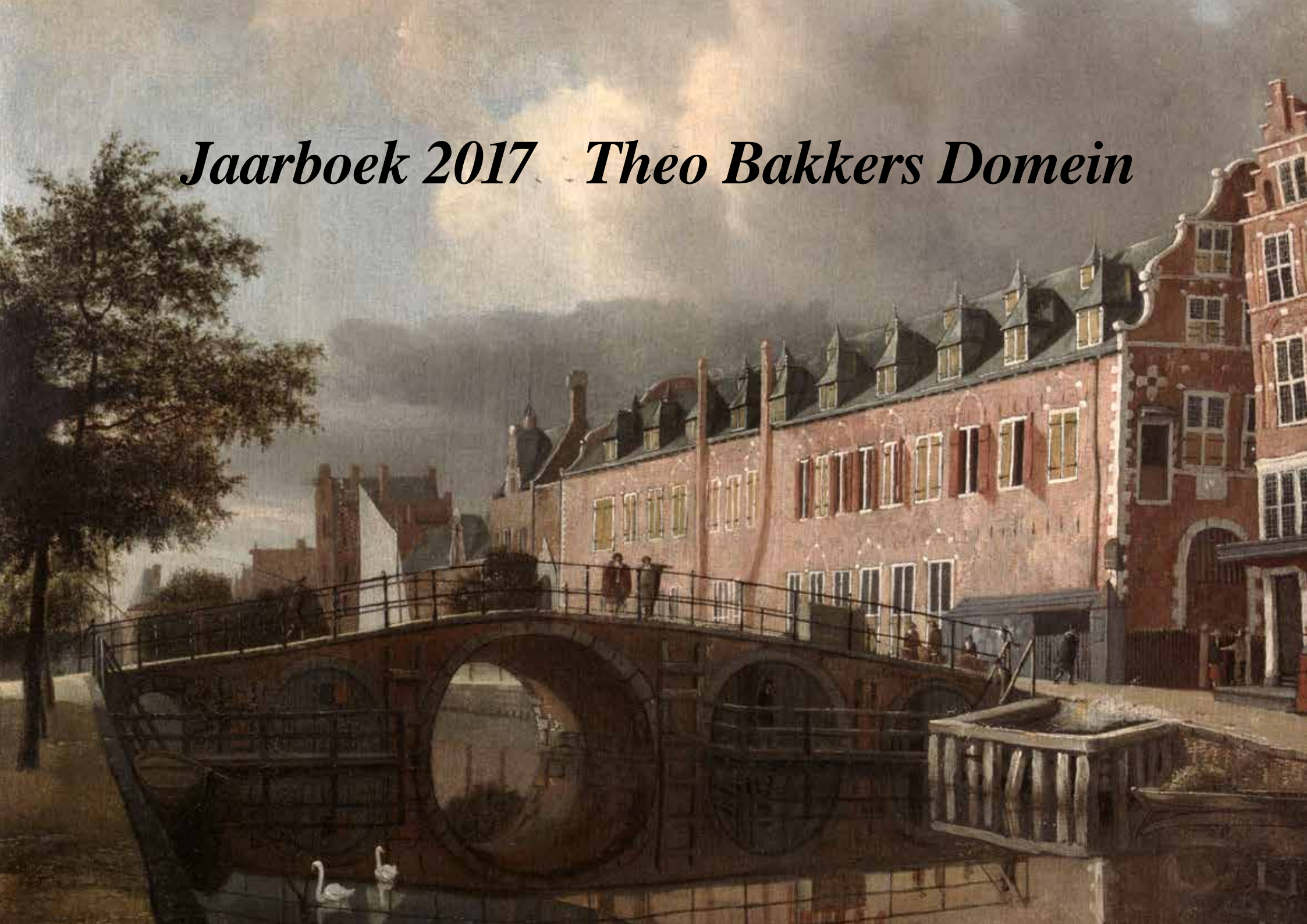
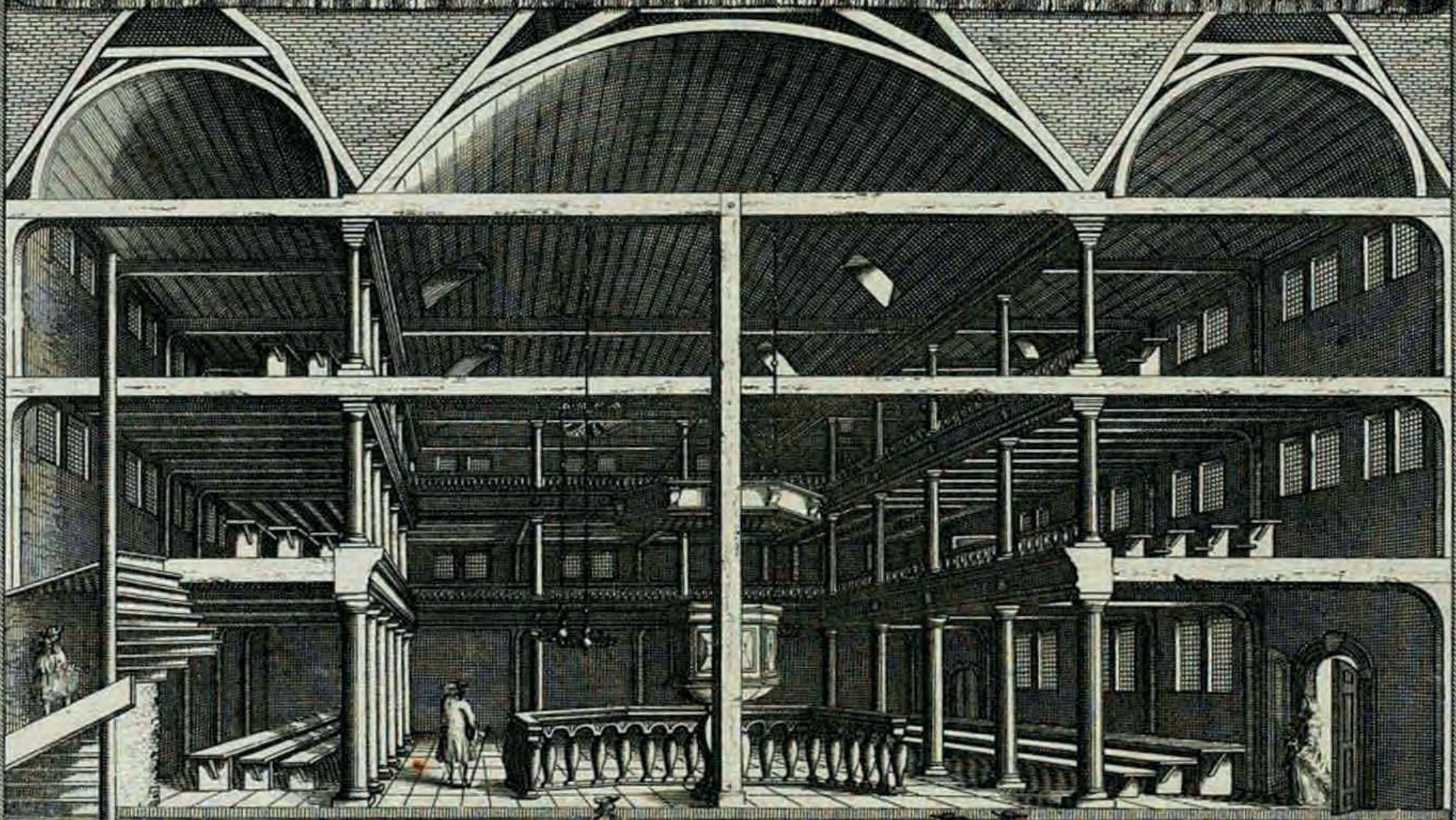

Jaarboek 2017 - Theo Bakkers Domein

De KERK der REMONSTRANTS GEREFORMEERDEN, genaemt ARMINIANEN

de Rode Hoed

Zoals in de 17de eeuw wel meer voorkwam, vindt u de Rode Hoed achter een viertal grachtenhuizen aan de Keizersgracht even zijde, namelijk de nummers 102-108. Het is niet als theater gebouwd maar als schuilkerk en wel voor de Remonstranten. Als u zich nu verbaasd afvraagt waarom protestanten ook al een schuilkerk erop na hielden, dient u wat kerkelijke geschiedenis op te halen. In 't kort: eind 16de eeuw brandde een richtingenstrijd los tussen de theologen Gomarus en Arminius. Het ging om de predestinatieleer, waarbij de ene partij meende dat bij de geboorte al vastlag hoe de levenswandel zou zijn en hoe het eindoordeel van de Heer zou luiden. De andere partij meende dat door goed te leven oude zonden weggewassen konden worden en de persoon alsnog genade zou vinden bij God. Een thema van niets, zult u misschien willen inbrengen, maar destijds sloeg men elkaar de hersens hiervoor in. Er volgde een publicatie van stellingen van de Arminianen, de Remonstrantie, waarop meteen een tegenzet kwam van de Gomaristen in een Contra-Remonstrantie.

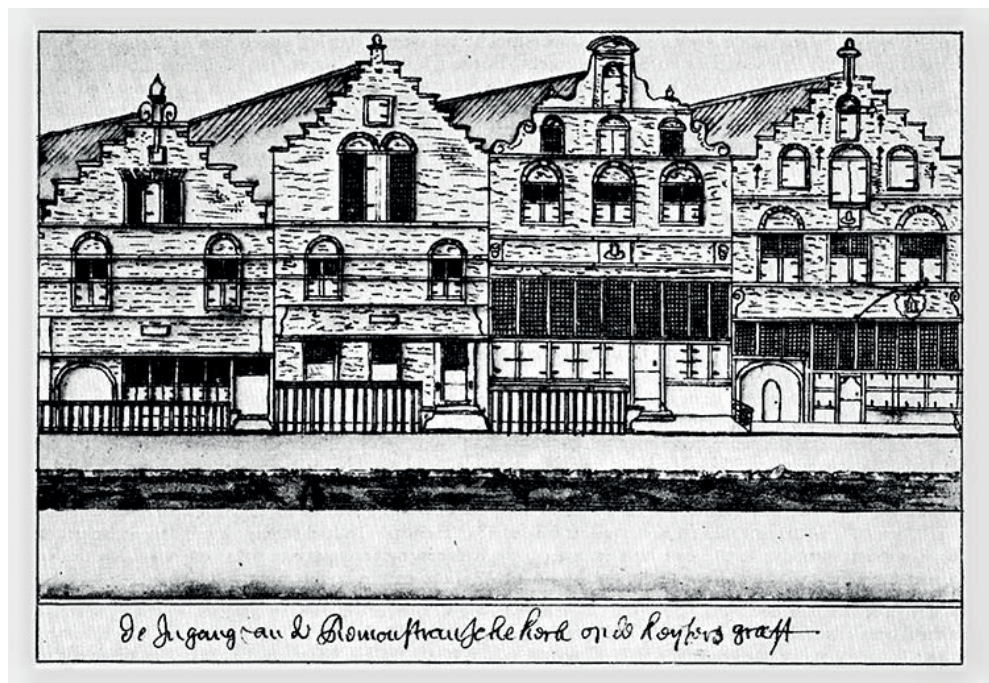
De tegenstellingen waren natuurlijk andere dan theologische en moeten elders gezocht worden. De uitgeweken Zuid-Nederlandse protestanten voelden zich redelijk veilig in hun nieuwe omgeving maar waren alert dat er geen verslapping optrad van de weerstand tegen al wat katholiek was. De liberale houding van de Hollandse kooplieden was hen een doorn in het oog. Die vonden de druk die de 'Preciezen' onder Gomarus uitoefenden, lastig voor hun zaken en privéleven en steunden de mildere groepering, de 'Rekkelijken' onder Arminius. Het werd een politieke zaak toen de Staten Generaal onder de dominante leiding van Johan van Oldenbarnevelt in aanvaaring kwam met de steeds zelfbewuster optredende stadhouder prins Maurits. Opnieuw waren hier tegengestelde belangen in het spel. De

kooplieden wilden een adem-pauze en streefden naar een bestand gedurende de Tachtigjarige Oorlog. Maurits zag daar alleen nadelen van komen, zowel militair als financi-

eel. Hij verdiende namelijk vermogens aan oorlogsbuit en maakte de Oranjes in één generatie van armoedzaaiers tot miljonairs. Het Twaalfjarig Bestand kwam er toch, tegen de uitdrukkelijk wens van Maurits in. Toen Oldenbarnevelt ook nog aan de militaire status van Maurits ging tornen door het aanmoedigen van stadslegers (Waardgelders) brak een vete uit. De uitslag weet u; medestanders van Oldenbarnevelt (Hugo de Groot, Rombout Hogerbeets, e.a.) werden gevangen gezet en de oude man zelf werd gearresteerd, berecht en terechtgesteld. Alles wat de Remonstrantie aanhing werd 'verketterd' en verboden. Als een stadsbestuur hen welwillend gezind was konden ze bijeenkomen, maar niet in kerken. Daarmee waren ze gelijkgesteld aan Lutheranen en Doopsgezinden. In 1610 werd de Remonstrantse Broederschap opgericht. Amsterdam had steeds nagelaten de Remonstranten te vervolgen of ze ook maar een strobreed in de weg te leggen. In 1628 ondertekenden 247 voornamelijk remonstrantse burgers en sympathisanten een adhesiebetuiging. Onder het stadhouderschap van Fredrik Hendrik leek de tijd rijp voor erkenning van de Remonstrantse kerk.

Keizersgracht 102-106

In 1616 had de ijzerkramer Gerrit Wiggeztsz Duysentdaelders deze percelen gekocht met als borg Barent Evertsz Keteltas. Toen zowel Duysentdaelders als Keteltas in gebreke bleven de percelen te betalen werden ze in 1619 opnieuw geveild. De drie percelen werden gekocht door Hans Lenartz de Jonge die er een hoedenmakerij op wilde inrichten. In 1621 lezen we over een 'loods' die op de percelen stond en in 1623 dat hij een deel van het erf 106 weer verkocht aan de bierbeschooier Adriaan Jansz, maar zonder de tuin. In 1629

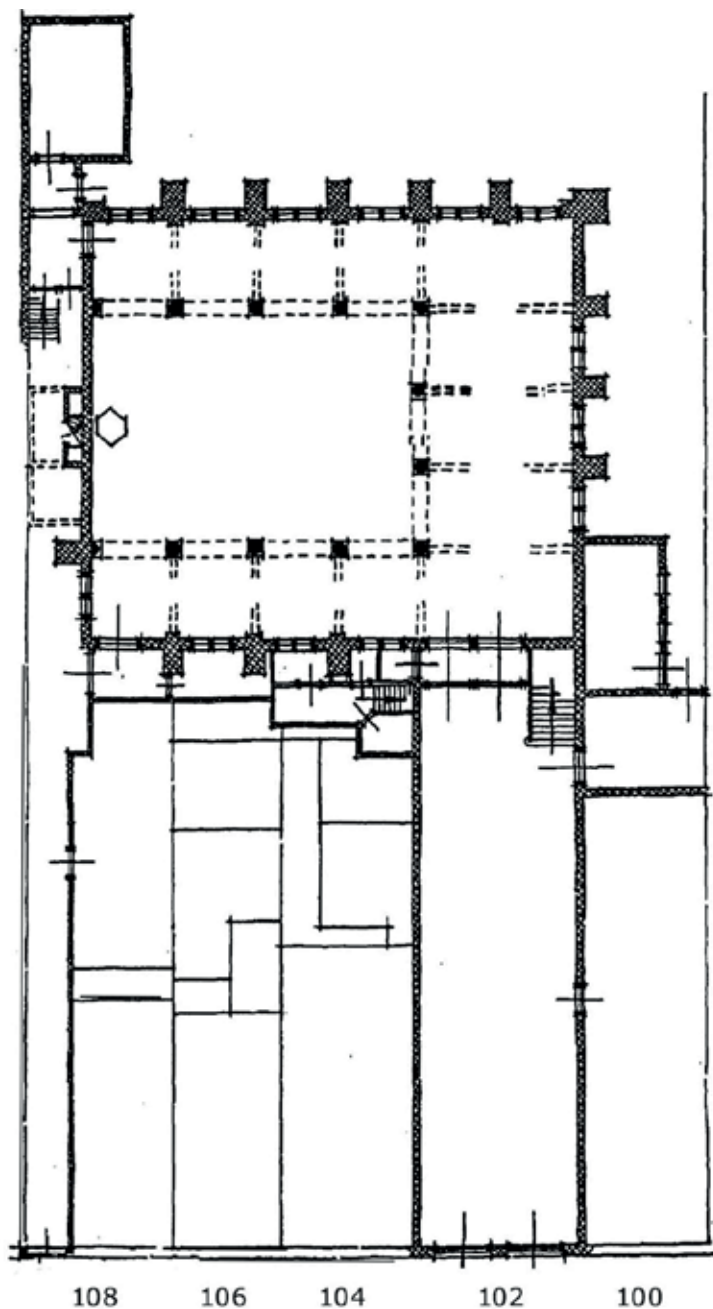
Boven: Een schetsje van de vier huizen die voor de kerk aan de gracht stonden. V.r.n.l. de nummers 102, 104, 106 en 108. In het eerste en laatste huis zijn de poorten in de gangen naar de kerk te zien.

Rechts: Hetzelfde rijtje huizen plus nr.100 (weeshuis) zoals Caspar Philips dat in 1768 vastlegde. Alleen nr.104 heeft de oude gevel behouden.

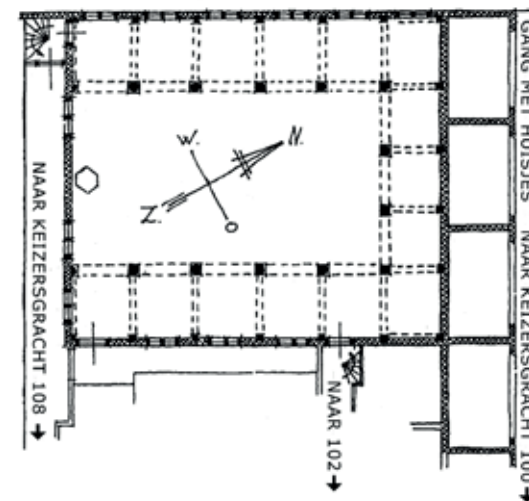
overleed hoedenmaker Lenartzs en zijn weduwe maakte de percelen en gebouwen te gelde. In 1630 ging de voorkant van 102 naar wijnkoper Anthonij de Lange, inclusief de huuropbrengst van wat toen een pakhuis genoemd werd. In 1632 vond zij in huidenkoper Barent Barentsz Hinloopen een koper voor de voorkant van 104 waarop inmiddels het huis stond 'waar de hoet in de gevel staet'. Het resultaat van deze verkoop was dat er achter de drie percelen een doorgaand erf ontstond waarop waarschijnlijk het bedrijfsgebouw van de hoedenmaker stond. Administratief hoorde dat bij perceel 102 en dat is het goed dat de Remonstranten in 1630 bevestigden om er een kerk op te bouwen. De meer dan welwillende medewerking kwam van wijnkoper Anthonij de Lange van nr.102. Hij was namelijk getrouwd met een dochter van Harmen Gijsbertsz van de Poll, een Amsterdams schepen en weesmeester die heimelijk Remonstrants was.

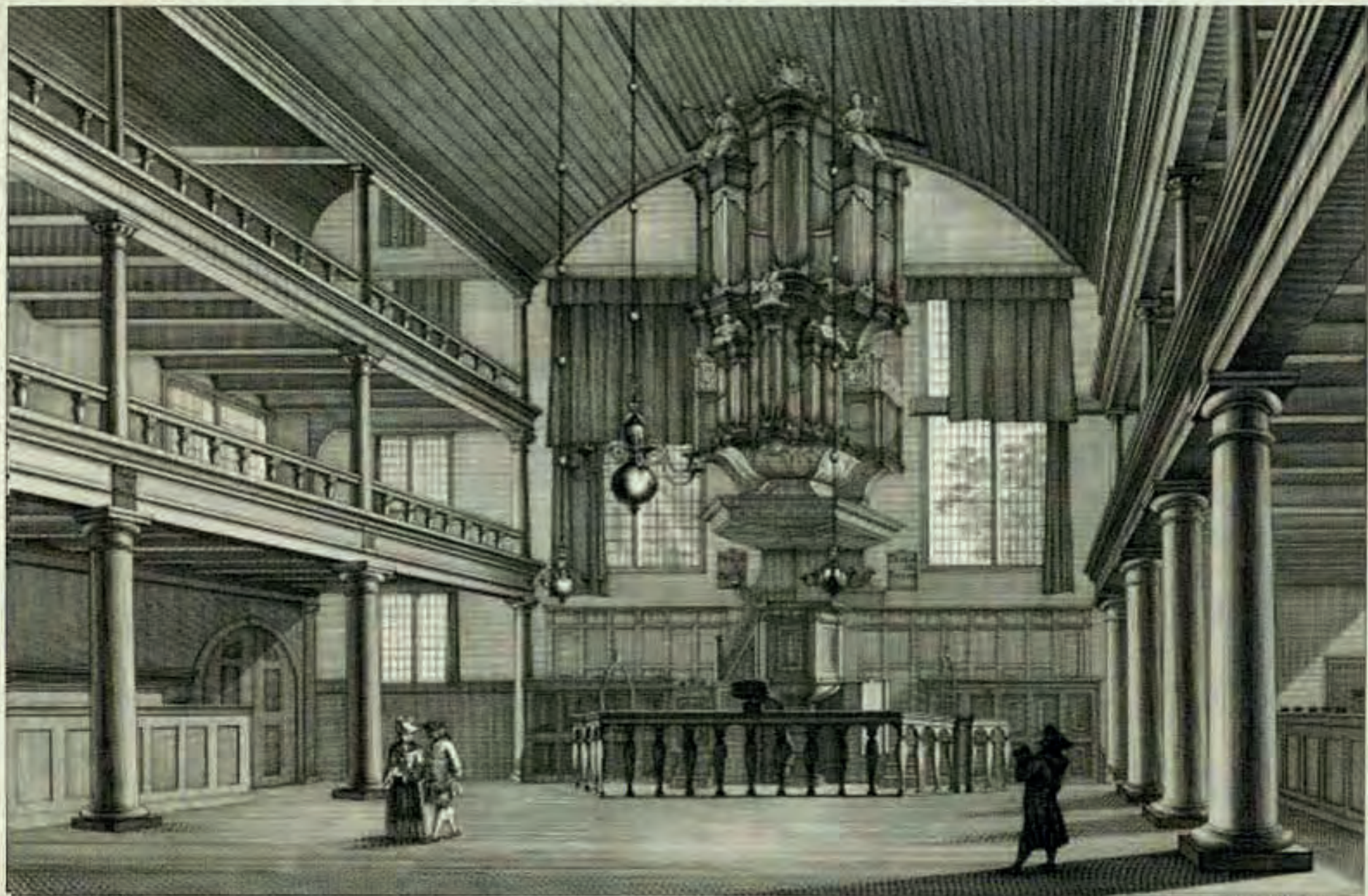

Aan deze drie percelen breed had het kerkbestuur niet genoeg en een dergelijke truc als met de voorzijden van 102-106 haalden ze uit door als borg op te treden voor Lambert Massa bij de aankoop van perceel 108, ook dit keer zonder de tuin. Ze kwamen ook met Massa overeen dat er een overdekte gang door zijn huis aangelegd zou worden, waardoor de kerk die inmiddels op de binnenplaats stond, bereikbaar werd. Een tweede uitgang bestond al door een gang ten noorden van perceel 100, waar een aantal inpandige huisjes achter perceel 100 stonden. Door slimme aankopen en goede afspraken met burens verkreeg het kerkbestuur uitgangen naar de Prinsenstraat en naar de Prinsengracht. Er zijn ook geschillen geweest met belendende panden waarbij arbitrage nodig was, maar dat heeft in dit verhaal verder niets te zoeken. Voordat we het over de eigenlijke kerk zullen hebben, dienen we enkele andere vastgoedaankopen te bekijken. Het kerkbestuur bleef door de eeuwen heen actief in het kopen van omringend vastgoed en eventueel weer verkopen van delen die niet nodig waren. Zo kochten zij in 1642 Keizersgracht 104 en in 1719 Keizersgracht 106. In 1757 volgde de aankoop van Keizersgracht 100 om er een Remonstrants weeshuis van te maken en in 1772 het 'Casteel van Londen' op Keizersgracht 110. Ook de niet bebouwde erven aan de Prinsengracht (huidige nummers 93-103, eigendom van de zojuist overleden Claes Claesz Anslo, kwamen in bezit van de Remonstrantse kerk en werden in 1638 weer verkocht met alweer een strook tuin minder. Verder bedong de kerk ook strikte eisen betreffende de nering die er uitgeoefend zou gaan worden. Geen stank, geen lawaai, geen open vuur! Het werd de plek van bierbrouwerij De Drie Schulpen. In datzelfde jaar 1772 wist men de vier inpandige huisjes aan de gang tussen 100 en 98 te kopen en liet ze slopen.

Links: Een reconstructie die H.J. Zantkuyl tijdens de restauratie 1988-'89 vervaardigde, van de situatie eind 18de eeuw. De galerij aan de korte kant werd toen verbreed tot twee traveeën, iets dat tijdens de verbouwing van 1881 weer ongedaan werd gemaakt. Vergelijk die links met de situatie van 1630 rechtsboven.

DIË REMONSTRANTSCHË KERK te AMSTERDAM | VUË interieure de l'ÉGLISE des REMONSTRANTS
van Binnen te Zien. | à AMSTERDAM.

te Amsterdam by C. Philips Jacobsz & Comp.

à Amsterdam chez C. Philips Jacobsz, & Comp.

De kerk

Dankzij een grondige restauratie van de Rode Hoed in 1988-'89 zijn we een hoop over de constructie van de schuilkerk te weten gekomen. Temeer omdat restauratie-architect Henk J. Zantkuyl er met zijn neus bovenop zat. Via bodem- en funderingsonderzoek kon hij de vele bouwstadia van de kerk reconstrueren. Om te beginnen werd de kerk geheel van hout getimmerd. Daarna is eeuwenlang gesleuteld aan de kerk, vooral aan de toegankelijkheid. De stenen schil met de vele steunberen dateert van een bouwcampagne vanaf 1772. Na het slopen van de inpandige huisjes in de gang was ook

*Boven: De transportakte van de kerk zoals die in het archief van de kerk te vinden is.
Rechts: De preekstoel uit de bouwtijd (1630) die mocht blijven, net als de betimmering langs de wanden.*

aan die kant ruimte voor steunberen. De houten kerk heeft de (binnen)afmetingen 20x18 meter bij 11,60 hoog die in de huidige situatie 450 personen kan bevatten. Er was een dubbele galerij aan drie zijden van de kerk, ondersteund door 12 houten pilaren in afwisselend Dorische en Ionische orde. De etsen uit 1630 en 1772 plus de plattegrond die Zantkuyl tijdens de restauratie vervaardigde, zullen dat duidelijk maken. In 1772 werd de houten kerk 'versteend', d.i. van een bakstenen schil voorzien, met steunberen. Ook die zijn op de plattegrond zichtbaar. De huidige gevel van Keizersgracht 102 is

het gevolg van een verbouwing in 1876-'81. De oorspronkelijke renaissancegevel van nr.104 heeft een nieuwe top gekregen die zwaar afbreuk doet aan het karakter van de vroeg 17de-eeuwse gevel in de stijl van Hendrick de Keyser.

De eerste prediking was in 1630 door Symon Escopius die voor deze gelegenheid uit Leiden overkwam. De kerk is 3¼ eeuw in functie geweest. De afscheidsprediking vond plaats op zondag 24 april 1955.

Boven: Satellietfoto van de Keizersgracht t.p.v. De Rode Hoed (pijl). Hierop is goed te zien dat de kerk in eerste instantie achter tegen de perceelgrens werd gebouwd en dat door latere aankopen daar nog een tuin aan toegevoegd is. Met enig zoeken kunt u ook de gang naar de Prinsenstraat - inmiddels overbouwd - nog ontdekken.

Links: Het orgel uit 1718-'19, gebouwd door Thomas Weidtman (Ratingen-D) in een kast van Jurriaan Westerman. In 1861 bouwde Pieter Flaes een nieuw orgel in de bestaande kast waaraan toch wel enkele wijzigingen aangebracht werden. In 1909 wijzigde P.J.Adema het orgel waardoor het zijn huidige opzet verkreeg. In 1949 wijzigde Flentrop het orgel waardoor de mixtuur veranderde en het Barker-mechanisme vervangen werd door een moderner. De klank veranderde wezenlijk, iets dat in 2008-'09 door Adema Orgelbouw werd terug gereconstrueerd. Gelijktijdig werden de frontpijpen gerestaureerd en een aantal modernisering van 1949 ongedaan gemaakt. De kast werd licht gerestaureerd en het schilderwerk en verguldsel is opnieuw uitgevoerd.

De Rode Hoed

Dat het huis op nr.104 vanaf het prille bestaan al “de Hoet” heette hebben wij al aangehaald. Maar wanneer is die toevoeging “Rode” ontstaan? Mogelijk is dat in 1641 ontstaan, toen Claes Harmensz Roothoet een van de panden aan de gracht kocht. Alleen was dat nr.106 en niet 104. Dat wordt in twee kwijscheldingen bevestigd dus er is geen twijfel mogelijk dat Roothoet niets met nr.104 te maken heeft gehad. Het is ook duidelijk geworden dat begin 20ste eeuw die bijnaam niet van toepassing was en dat de gevelsteen ook niet gepolychromeerd was. Het is dus ook mogelijk dat de bijnaam van eind 20ste eeuw stamt en meer met de politieke kleur van de gebruikers te maken had.

Huub Oosterhuis

Op monumentendag 1988 ‘ontdekte’ Oosterhuis de leegstaande schuilkerk en vatte het plan op zijn studenten-ekklesia hier te vestigen. Na een restauratie in 1988-'89 betrokken zij in 1990 het gebouw maar hadden permanent problemen de huur op te brengen. In 2011 verlieten zij de kerk weer om er na een gewijzigde financiële constructie in 2015 weer terug te keren.

Boven: Huub Oosterhuis met zijn ploeg van de Ekklesia

Links: De gevelsteen van Keizersgracht 104 in zijn huidige gedaante. Een eeuw geleden nog was de hoed niet rood en heette het huis: de Hoet

Debatcentrum

De Oosterhuiszaal, de eigenlijke kerk, maakt samen met zes kleinere zalen de Rode Hoed tot een geschikte locatie voor congressen, concerten, symposia, vergaderingen, recepties en diners. Ook wordt de Rode Hoed veel gebruikt als opnamelocatie voor televisieprogramma's en is het één van de meest spraakmakende debatcentra van het land.

André van der Louw heeft binnen de PvdA meermalen van zich doen spreken. In 1991 begon hij het Sociaal Democratisch Vernieuwingsplatform dat streefde naar vernieuwing van de partij. Deze vernieuwingsbeweging werd opgericht in De Rode Hoed en werd

daarom ook wel *de Rode Hoed-groep* genoemd. Het weekblad Elsevier sprak van de Bende van Vier: Hans Kombrink, André van der Louw, Eduard Bomhoff en Maurice de Hond, die het gemunt zou hebben op het leiderschap van Wim Kok.

Sonja Barend, de 'koningin van de talkshow', gebruikte de Rode Hoed vele jaren als locatie voor haar televisieshow. [Als u hier klikt](#) krijgt u de bekende intro van haar programma te zien, waarin zo nu en dan de lokaliteit ook in beeld komt.

Lagerhuis

Marcel van Dam presenteerde vanuit de Rode Hoed een tijd lang (tot 2005) wekelijks zijn programma Lagerhuis, samen met Paul Witteman. Daarvan is de foto links gemaakt.

De Rode Hoed is een rijksmonument, nummer 2485

*de wevershuisjes in de
Noordsche Bosch*

Net als alle andere immigrantengroepen in het zeventiende-eeuwse Amsterdam, moesten ook de Walen zichzelf bedruipen, dat wil zeggen, zelf de wezen-, armen- en bejaardenzorg organiseren. Na de Reformatie had de Staten-Generaal die taken van de Katholieke kerk overgenomen, maar wenste dit alleen te organiseren voor lidmaten van de officiële Gereformeerde kerk. Die zorg werd weer uitbesteed aan speciaal daarvoor gestichte instellingen. Voor Amsterdam waren dat voor de wezenzorg het Burgerweeshuis, voor de gezondheidszorg de gasthuizen (het vroegere St.Pietergasthuis, nu Binnengasthuis en sinds 1635 het Buitengasthuis) en de bejaardenzorg kwam o.a. aan het Leprozenhuis, dat na het uitroeien van lepra omgeschakeld was op proveniers (kostgangers). Als inkomstenbron kregen de verschillende instellingen delen van de geconfisqueerde klooster- en kerkbezittingen, met de daaruit voortvloeiende inkomsten door pacht en huur. Alle andere stromingen, inclusief het restant katholieken in het land, werden weliswaar getolereerd maar dienden dit soort zorg zelf te regelen. Daarbij stonden ze toch nog steeds onder toezicht van het stadsbestuur en ook golden dwingende voorschriften bij het uiterlijk van hun kerkgebouwen. De overheid kon overwegen dit te faciliteren, door bijvoorbeeld gratis of tegen schappelijke voorwaarden bouwgrond of lokaliteiten ter beschikking te stellen. Voor de zeer welkome groep Walen in de textielindustrie bedacht het Amsterdamse stadsbestuur een heel ingenieus plan, waarbij het mes aan twee kanten sneed. De huisvlijt werd geconcentreerd in een industriewijk die zo'n 400 huizen moest omvatten tussen Prinsen- en Lijnbaansgracht in de Vierde Uitleg, tussen de Spiegel- en Reguliersgracht. Hier was de bouwgrond moeilijk verkoopbaar gebleken, alleen sommige uit de Jordaan verjaagde

In de beginjaren van de VOC moesten de schippers naast de lucratieve handel verplicht ook oninteressante partijen ruwe zijde accepteren. De Walen wisten daar echter wel raad mee; dit was voor een deel van hen, dat uit de textielregio's afkomstig was, geen onbekend product. Zij begonnen met de verwerking ervan tot zijden stoffen. Dat product werd in de Gouden Eeuw zeer gewild en bleek een welkome aanvulling van de stedelijke textielindustrie. De schepen namen later ook partijen cocons mee om zelf zijdedraad van te spinnen. Een prettige ontwikkeling voor zowel handel, industrie als stadsbestuur. Statistieken tonen aan dat deze zijdeindustrie nagenoeg totaal op buitenlanders steunde. Pas na vele jaren hadden Nederlanders het vak voldoende aangeleerd om mee te draaien, maar gedurende de zeventiende en achttiende eeuw bleef de meerderheid buitenlands. Kortom, de Walen waren een van de meest welkome immigrantengroepen in de late zestiende en zeventiende eeuw. De stroom droogde ook niet op, want de diverse landsheren en Franse koningen staakten de vervolging van protestanten niet. Lodewijk XIV spande in 1684 de kroon met het voornemen het protestantisme definitief uit te roeien. 200.000 Hugenoten namen de wijk, nu bijna zonder uitzondering naar de Republiek.

Wie waren de Walen?

Al te vaak wordt vergeten dat de Reformatie begon in Noordwest-Frankrijk en de kuststreken van de Zuidelijke Nederlanden. Door repressie en vervolging verdwenen die protestanten voor een deel naar de Noordelijke Nederlanden, waar Willem van Oranje zorgde voor een tolerant klimaat inzake geloof. Een flink deel van die refugiés sprak **Oudfrans**, een taal die tot in de veertiende eeuw de voertaal in Noord-Frankrijk (Picardië, Normandië) en Wallonië was geweest en onder invloed van een dominante landsregering vanuit Parijs vervangen werd door Midden-Frans, dat zich ontwikkelde tot modern

Frans. Ter onderscheiding werd het Oudfrans de voertaal van de Franse protestanten, een taal die in hun nieuwe thuisland Waletaal ofwel Waals genoemd werd. Als dus de zestiende-eeuwse bevolking het over Walen had bedoelden ze een Franstalige bevolkingsgroep, die niet perse en zelfs waarschijnlijk helemaal niet uit Wallonië kwam. De eerste Walen vluchtten meteen na de represailles, die op de eerste Beeldenstormen volgden. Aanvankelijk naar Engeland, maar toen duidelijk werd dat de Noordelijke Nederlanden zich met succes weerden tegen de Spaanse koning ook naar onze contreien, zelfs Walen die al naar Engeland waren uitgeweken. Pas na de Alteratie (1578) kwamen zij ook naar Amsterdam en kregen onmiddellijk een eigen kerk toegewezen (kapel van het Paulusbroederklooster, vandaag nog steeds de Waalse kerk), daarbij duidelijk bevoordeeld ten opzicht van bijvoorbeeld de Doopsgezinden. Amsterdam verplichtte zich ook tientallen Franstalige predikanten op te vangen en van een traktement te voorzien. Dat was voor één kerk wel wat veel, zelfs toen ze in 1685 de voormalige schermschool aan de Prinsengracht als tweede kerkgebouw kregen. De Walen klitten bij elkaar rond hun kerk aan de Oudezijds Achterburgwal en vonden emplooi in verfijndere technische beroepen zoals zilversmid, boekdrukker en de vervaardiging van bijzonder textiel zoals draperieën en zijden producten. Vooral toen de welvaart in de republiek toenam waren de Walen geziene werkkrachten. Meer nog waardeerde de stadsregering de Walen om hun handelsconnecties door heel Europa heen. Voor de opbloeiende handel waren ze van het grootste belang. De minder gespecialiseerde werkkrachten vonden werk in de textielindustrie, vooral omdat dit in huisvlijt gedaan werd en er zodoende vanwege het Franstalig zijn geen communicatieproblemen ontstonden. Doordat ze zo samenklitten leerden zij ook nauwelijks Nederlands en ook het Franstalig zijn van de Amsterdamse chique, de advocaten en notarissen hielp niet bij het verhelpen van de taalbarrière.

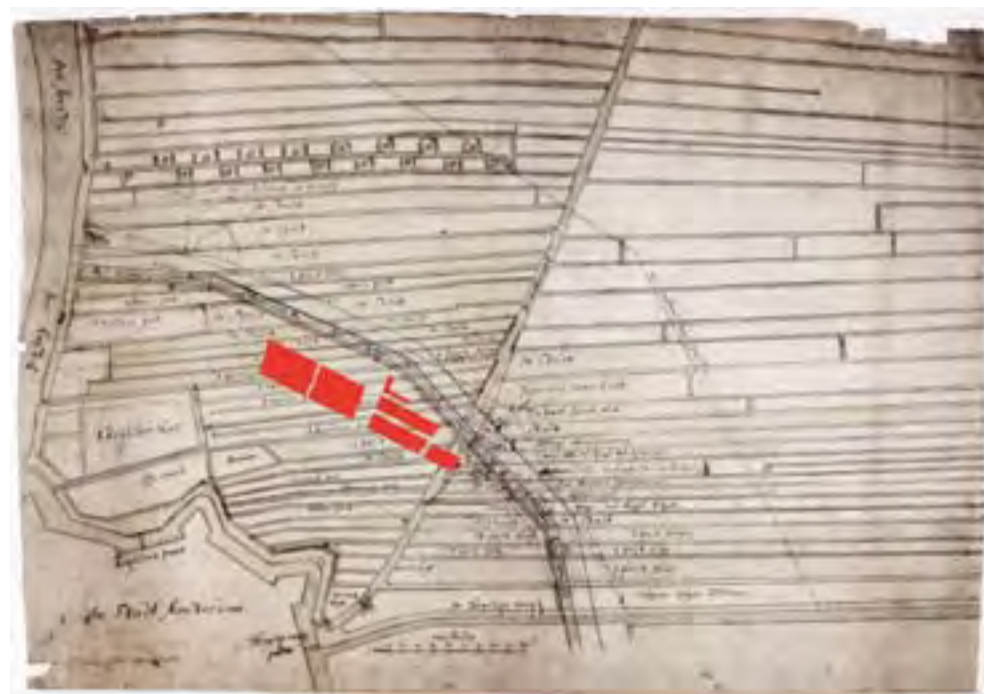

leerlooiers streken hier neer. De benodigde woonhuizen zouden gebouwd en geëxploiteerd worden door de godshuizen, d.i. het Burgerweeshuis, de beide gasthuizen en het Leprozenhuis. De Walen konden in een nieuwe wijk samenwonen met de bovenbedoelde zorg en een nieuwe kerk in de buurt. Centraal aan de Vijzelgracht kwam het Walenweeshuis te staan, dat in 1671 gereed kwam. In 1670 startte de bouw van voorlopig 211 woonhuizen en winkels; 73 door het Burgerweeshuis en de andere godshuizen elk 69. Die werden niet en bloc gebouwd maar in verschillende aantallen onder

Boven: Bouwtekening voor het standaardhuis in de Noordsche Bosch, getekend door Philip Vingboons en geautoriseerd door de burgemeesters -1670.

Rechts: De bouwblokken waar de huisjes van de Noordsche Bosch gebouwd zouden worden, ingetekend op de opmetingskaart ter voorbereiding van de Vierde Uitleg -1658.

één dak en verstrooid door de hele wijk. Als voorbeeld gold een uniform ontwerp van een der beroemdste architecten van die tijd, Philip Vingboons (1607-1678). Het werd een klassieke vierkante gevel onder een gemeenschappelijk zadeldak in de lengterichting van de straat. Ondanks dat uniforme ontwerp ontstonden grote en kleine huizen, al of niet met een hoekhuis dat ook groot of klein kon zijn. Het standaardhuis mat 8,25 x 6 m buitenwerks en had een aangebouwde keuken van 5,15 x 2,85 m binnenwerks (zie aanzicht en plattegrond links). Van de begane grond voerde een draaitrap naar de verdieping en van daar een steektrap naar de vliering. Van de keukenaanbouw voerde een steektrap naar het binnenplaatsje dat van huis tot huis zeer varieerde in grootte, afhankelijk van de perceeldiepte. De huizen waren gespiegeld aan elkaar gebouwd en

de percelen werden van elkaar gescheiden door houten schuttingen. De hoekhuizen werden gereserveerd voor winkelneringen in de eerste levensbehoeften, werkplaatsen voor de textielindustrie en tapperijen. Elk huis kreeg een ruime kelder met stahoogte, die volledig benut kon worden bij de textielfabricage, waarbij gedacht werd aan spinsters. De echte productieruimte was op de verdieping maar ook de vliering was zo ruim dat er één of meer getouwen geplaatst konden worden. Door de hoge kelder lag de begane grond ver boven het maaiveld en kreeg elk huis een stoep. Ook kreeg elk huis een lichte smeedijzeren hijshaak boven de erker op de vliering, die heel typerend is voor deze huizen (zie afbeelding omslag). De reden van de lichte uitvoering was een limiet aan het gewicht dat gehesen kon worden. Er zouden hoogstens balen wol

of iets dergelijks binnengebracht mogen worden en dat alles om de bestemming van de panden niet te laten vervreemden.

De bouwblokken, waarin de huizen kwamen, lagen tussen de tegenwoordige Noorderstraat en de Nieuwe Looiersstraat; blok I tussen Reguliersgracht en Nieuwe Looiersdwarsstraat en blok II tot de Vijzelgracht, steeds met uitzondering van de percelen aan de genoemde grachten. De volgende blokken lagen ten westen van de Vijzelgracht; blok III tussen 1^e en 2^e Weteringdwarsstraat tot de Wete-

Boven: In een tijd dat huizen in Amsterdam nog geen huisnummers kenden gaven de godshuizen hun huisjes in de Noordsche Bosch wel nummers, vooraf gegaan door een identificatie welk godshuis eigenaar was: WH voor het Burgerweeshuis, GH voor de gasthuizen en L voor het Leprozenhuis. Boven WH41, het meest linkse huisje van het blokje van drie aan de Vijzelgracht van de foto links.

Links: Het rijtje van drie huisjes aan de Vijzelgracht nam naast het Walenweeshuis een bijzondere positie in. Geen enkel der overige huisjes stond aan een gracht. Het pothuis is origineel en de Vijzelgracht is hier nog niet gedempt.

ringstraat. Blok IV tussen 2^e en 3^e Weteringdwarsstraat en blok V tussen 1e en 2e Weteringdwarsstraat van Weteringstraat tot de Spiegelgracht. Blok VI, tussen Nieuwe Looierssloot en 3e Weteringdwarsstraat, kwam voor een klein deel in aanmerking omdat de percelen aan water een andere bestemming hadden. Ook hier weer met uitzondering van de percelen aan de grachten, met één uitzondering: naast het Walenweeshuis kwam een rijtje *Boschhuizen* aan de stille zijde van de Vijzelgracht die we vandaag nog kennen als “de weverhuisjes” en die door de bouw van de Noord-Zuidlijn zo lelijk verzakten.

Dat regelmatig terugkerende “wetering” in de straatnamen stamt van de Boerenwetering, die op de plaats waar de Spiegelgracht op de Prinsengracht uitkomt in een min of meer rechte lijn naar het Spui had gelopen. De godshuizen moesten loten om de kavels die over de bouwblokken verspreid lagen; de trekking vond op 9 juli 1670 plaats. Het lijkt er op dat de godshuizen onderling overleg pleegden bij dit – ook voor hen – omvangrijke project. De bouwplannen werden uit naam van de burgemeesters vastgesteld; daarbij was ook een maximumhuur gedurende de eerste drie jaren van f 90,- p/jr vastgesteld. Tevens dat er uitsluitend aan textielwerkers van buiten Amsterdam verhuurd mocht worden. Na een vooraf vastgestelde termijn mochten de resterende huizen verhuurd worden aan stadgenoten, maar wel met de eis dat zij een textielbedrijf zouden opstarten. De stad van zijn kant beloofde de nieuwkomers gratis poortersrecht en soms een verhuispremie. De huizen werden gedegen opgezet, waren goed ontworpen en werden goed onderhouden. Het huis van het basisontwerp kreeg maar liefst 52 heipalen, geïmporteerd uit Scandinavië. Deze heipalen van Noors grenen zouden de naam Noordsche Bosch aan deze *Walenhoek* verleend hebben. Dat is een tamelijk magere en avontuurlijke

Links: Weteringstraat 19, hoek 1^e Weteringdwarsstraat. Dit hoekpand was tot 1958 ononderbroken in bedrijf als bakkerij. Bakker Claassen sloot in dat jaar zijn deuren.

redenering voor het ontstaan van de naam van de wijk, maar dat er voor de uitleg al een Noortschebosch zou zijn geweest is al eerder ontkracht. De opmetingskaart op pag. 4 laat zien dat het landschap in de polder puur weiland en hooguit nutstuinen omvatte volgens het oeroude en nog ongeschonden werenpatroon. Afwijkend daarin is alleen de Reguliershof, het voormalige klooster der Regulieren. Spraakverwarring ontstaat nog wel eens doordat de buurt ten westen van de Vijzelgracht Weteringbuurt genoemd wordt en alleen het deel ten oosten Noordsche Bosch. Dat is dan weer in strijd met de eerdere bewering dat de heipalen van de *Boschhuizen* de buurt zijn naam hebben gegeven.

Door het zuinig bewaren van het archief van het Burgerweeshuis weten we van die bouwheer veel over de afwikkeling van de bouw en van de exploitatie. 13 September waren de laatste bestekken door de aannemers voor akkoord getekend en kon de bouw beginnen. 30 November moest de bouw onder de kap zijn en 1 maart 1671 moest opgeleverd worden. Vooral het weeshuis had zijn vaste aannemers zo goed in de hand dat deze datums redelijk gehaald werden en dat zonder extra kosten of bonussen. Een enkele metselaarsbaas die moeilijk deed kon zich voorbereiden op een langdurig

Boven: De huisjes 2^e Weteringdwarsstraat 64-70 in 1936. Boven de eerste trap een bordje "Te Huur".

Links: Het interieur van bakkerij Claassen in december 1957, kort voor de opheffing.

proces. Dat het weeshuis meer ervaring had met dit soort bouw bleek ook uit de totale kosten van haar 73 huizen van f 206.000,- terwijl de gasthuizen voor hun 69 huizen tussen de f 214.000,- en f 217.000,- kwijt waren. Alle instellingen blijken leningen afgesloten te hebben om dit project te financieren. Het Rampjaar 1672 maakt dat het bij deze 211 huizen bleef en de rest van de geplande 400 nooit gebouwd werden. Van de 18 hoekhuizen werden er vijf door bakkerijen ingenomen. Als dat veel lijkt moet u bedenken hoe belangrijk brood voor een Fransman is. De laatste bakker (Claassen; zie foto 's pag. 6 en 7) sloot in 1958 zijn deuren en het pand had toen sinds 1671 onafgebroken een bakkerij gehuisvest. Door de uitgebouwde ovenruimten werden de aangrenzende huizen kleiner dan gemiddeld.

Gedurende de bouw begonnen de financiën problematisch te worden. Eerst werd architect Vingboons uitgekocht en afgedankt en daarna vlogen op één na alle opzichters de laan uit. De aannemers werden onder druk gezet te sparen op de bouwkosten teneinde de bouwsom zoveel mogelijk te drukken. Eind 1671 werd een huurophaalder benoemd die het jaar erop weer vervangen werd door een “strengere” ophaalder. Het Rampjaar 1672 was slecht voor de handel en de nijverheid. Veel huurders rooiden het niet, raakten met de huurbetaling op achterstand en gingen of failliet of verdwenen met de noorderzon, de verhuurder met de huurschuld achterlatend. De godshuizen deden hun beklag bij de burgemeesters en vroegen mildering van de eisen en voorschriften voor verhuur of de mogelijkheid de huizen te verkopen. Dat verzoek werd gedeeltelijk en met uiterste terughoudendheid gehonoreerd. Er werd daarna ook aan Amsterdammers verhuurd

Rechts: 3e Weteringdwarsstraat, gezien naar het westen met rechts een blokje van vijf weverhuisjes. Dit werd ook wel het “Vlakke Veld” genoemd omdat de omgeving, grenzend aan de stads-stratenmakerswerf decennialang braak bleef liggen. Naast de huisjes het schouwburgje van “Tot Nut en Vermaak”.

en winkels ook wel eens aan niet-omschreven neringen. Er werd dus toegestaan de huizen te verkopen, maar van die toestemming hebben alleen de gasthuizen op bescheiden schaal gebruik gemaakt. Wat wel gebeurde was het apart verhuren van de kelders en het onderverdelen van de huizen in voor- en achterhuizen. Ook werd toegestaan dat enkele ondernemers meerdere huizen huurden en die tot de nok volstouwden met weefgetouwen, spinsters en ander personeel. Het Walenweeshuis was inmiddels in bedrijf en werd gewillig leverancier van honderden meisjes die in de benauwde huisjes “het vak kwamen leren”. Wonen van de ambachtsman bij zijn werk was allang geen item meer; de huisjes veranderden in bedrijfsruimten. Er is een melding van vijf getouwen op de vliering waarvoor een aantal pannen verwijderd moesten worden om de staanders van het getouw plaats te bieden.

Menig textielkoopman die zich voor een leverancier borg had gesteld voor de huurbetaling raakte zelf in de problemen. Erger nog werd het als hij het huis op eigen naam gehuurd had en er iemand inzette om voor hem te produceren. Bij tegenvallende resultaten vluchtte de fabrikant en liet de failliete boel achter of ontvreemde die uit het huis.

Begin achttiende eeuw kwam de kentering en na het eerste kwart van die eeuw werd er behoorlijk winst gemaakt op de exploitatie. Toen werden zelfs een aantal huisjes naar andere ontwerpen bijgebouwd. Daarna konden aan de huurders ook weer meer eisen gesteld worden, maar er was al veel kwaad geschied in de vorm van verminkte en uitgewoonde huizen. Er zijn in de achttiende en negentiende eeuw veel van de huisjes afgebroken, maar wat er nu nog staat is Rijksmonument.

Lees ook: [een artikel van Dr. Leonie van Nierop](#) uit *Jb.34 van Amstelodamum* (1937).

Nieuwe Doelenstraat 6-8

jeugdherinneringen 1947-1956
door Robert Raat

In de periode mei 1947 tot maart 1956 heb ik veel tijd in het gebouw Nieuwe Doelenstraat 6-8 doorgebracht.

Bij Opa en Oma..., die daar woonden..., en werkten.

Opa was onderhoudsman. Hij verzorgde het technisch functioneren van het kantoorpand *Nieuwe Doelen* in de gelijknamige straat. Dat was een verzamelgebouw, waarschijnlijk van de Gemeente. Wat daar allemaal gevestigd was weet ik niet precies, maar buiten naast de ingang stond “Gewestelijk Arbeidsbureau”. Er was ook een Gemeentelijke Accountantsdienst gevestigd en links van de ingang waren de filmdistributiebedrijven Holland-America Film en Columbia Film te vinden. Er zal nog wat meer geweest zijn maar dat kan ik niet meer achterhalen. Wellicht een rederij? Feit is dat ik daar ooit een drietal ingelijste afbeeldingen kreeg van de Willem Ruys, De Oranje en de Nieuw Amsterdam, destijds fraaie passagierschepen.

Oma voorzag het kantoorpersoneel van koffie, in die tijd een duur product en derhalve op smaak gebracht door toevoeging van Buisman poeder. Ik zie nog die grote trommels staan in de keuken. En ruik nog dat aroma!

Mijn grootouders woonden aanvankelijk aan de Raamgracht. Maar al snel na de bezetting werd dat gebied afgesloten en tot *Judenviertel* verklaard, met hekken, borden, prikkeldraad, etc. Zij verhuisden, noodgedwongen, naar de Marowijnestraat waar mijn vader mijn moeder leerde kennen; die woonde daar om de hoek op de Hoofdweg. Van dat huis uit trouwden mijn ouders en gingen op het Kadijksplein 102” wonen. Pas begin

1946 konden opa en oma hun intrek nemen in de dienstwoning in het pand aan de Nieuwe Doelenstraat. Dat is het deel met de karakteristieke witte gevel zoals nu nog te zien is vanaf de Amstel naar de achterzijde van de Nieuwe Doelenstraat.

Op 18 januari 1945 werd er in de Doelenstraat door de bezetter een inval gedaan. Over het waarom leest u op de site dodenakkers.nl onder het kopje 18 januari 1945.

Mijn vader was toen al enkele jaren ondergedoken en zag het aankomen. Snel, met een aantal buizen of iets dergelijks, op de schouder wist hij de kelder in te glippen en bleef verder onvindbaar. De Duitse

Boven: De achterzijde van het kantoorpand Nieuwe Doelen, met achter de witte pui de dienstwoning.

officier vroeg mijn Opa nog wie dat was. “De stoker”, antwoordde hij. “Die moet ook mee”, schreeuwde de Duitser. Maar Pa was en bleef weg.

Er werden elf kantoormensen mee naar buiten genomen waar een vrachtwagen klaar stond om ze af te voeren. Mijn Opa moest ook mee, als twaalfde en laatste. Maar voor hem bleek geen plaats meer te zijn in de vrachtwagen zodat hij verbouwereerd op straat achterbleef. De elf zijn kort daarop als represaille gefusilleerd op het Rozenoordpad. Als kind ben ik daar enkele malen geweest. Op 4 mei, wat toevallig ook mijn geboortedag is.

Ergens moet er nog een foto zijn van het oorspronkelijke houten monument, maar daar kan ik niet meer aan komen.

Boven: Fusilladeplaats bij Rozenoord aan de Amstel; herdenking 1951

Rechts: De kleine Robert met oma, moeder en tante op 't dak van de Nieuwe Doelen

Mijn herinneringen aan Nieuwe Doelenstraat 6-8 beginnen uiteraard pas ná de oorlog. Ik werd 4 mei 1947 geboren, toen mijn ouders op het Kadijksplein woonden. Ik heb veel tijd doorgebracht bij mijn opa en oma in hun dienstwoning aan de Nieuwe Doelenstraat, ook omdat mijn vader daar zijn fotozaak gevestigd had. Die ruimte is thans (een deel van) de keuken van het Hotel de l'Europe dat het gehele kantoorpand heeft ingericht als deel van het hotel.

Na de oorlog waren veel artikelen schaars en veelal op de bon. Dit gold ook voor Sinterklaas. Opa voorzag hierin door tal van cadeaus voor de kinderen van het personeel te maken. Helemaal met de hand, van hout en werkend. Bruggen, vrachtauto's, pakhuizen, noem maar op. Alles voorzien van kratjes, kistjes, melkbusjes om te vervoeren of op te hijsen en onder te brengen in een pakhuis. Dat hij daarnaast ook nog eens in de liftkoer gevallen is en daarbij 2 ribben brak is een bijkomstigheid.

Ook bouwde hij in de kelder van het pand samen met mijn vader een compleet uitneembaar vakantiehuis van 15 meter lang. Dit is in 1951 opgezet op een kampeerterrein in de buurt van de Zilk en Lisse. Dat heette

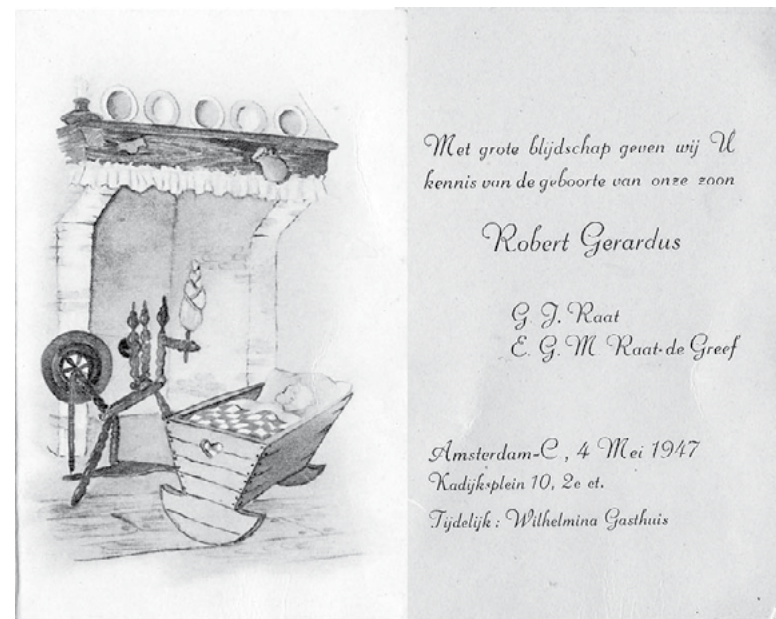

*Li.boven:
Oma en opa met
nichtje op de
steiger*

*Links: Oma op
dezelfde steiger*

*Re.boven:
Oma met hetzelfde
nichtje achter het
keukenraam*

*Rechts:
Geboortekaartje
Robert*

De Ruygenhoek en is nu een zweefvliegterrein. Vergelijkbaar met Bakkum maar veel minder druk. In mijn herinnering en zover ik kan zien op oude 8mm filmpjes, stonden er maar drie andere huisjes.

Op de steigers van het GAB heb ik leren vissen. En schaatsen. Achter een stoeltje aan krabbelen op de Binnen-Amstel, dat vergeet je nooit meer. Zwemles kreeg ik echter in het Heiligeweg-zwembad. De Cineac was aan de overkant met o.a. doorlopende tekenfilms. En boodschappen doen met Oma op en rond de Munt: Carels, de bakker en Van Dam, de slager met die enorme pot zure zult in de etalage. Alleen de aanblik daarvan al heeft mij er altijd van weerhouden om zoiets te eten of te proeven. Ik zou dus niet weten hoe zure zult smaakt en ben er ook nog steeds niet benieuwd naar.

Boven: De vissteiger! Achter die openstaande ramen was mijn vaders fotozaak.
Links: Opa en oma in het zonnetje, ongetwijfeld tijdens een jubileumsviering

Op een gegeven moment zijn wij wat verder weg gaan wonen. Van het Kadijksplein, nog lopend te overbruggen, naar de Staatsliedenbuurt, wat echt te ver was om te lopen. Geen nood, “fiets delen” kon toen ook al. Telefoontje naar mijn moeder van Oma; Elly, weet je dat Robbie hier is? Met een wel erg grote fiets! Geleende fiets teruggezet en nooit meer doen.

Hoefde ook niet meer. Plots bericht dat Oma was overleden. Pas 58 jaar oud en ik mocht niet mee naar de begrafenis. Opa werd kort daarop gepensioneerd en verdween geheel uit beeld. Mijn vader had al eerder zijn fotozaak verplaatst.

En daarmee kwam een eind aan de periode Doelenstraat. Een en ander liet mij met een soort trauma achter. Misschien wel daarom ben ik met regelmaat nog in die buurt te vinden. En binnenkort ga ik toch eens dat hotel binnen. Wellicht mag ik nog eens rondkijken in dat deel dat vroeger de dienstwoning was. Ik hou u daarvan op de hoogte.

Links: Kadijksplein; nummer 10 is het huis waar café Pleinzicht in is gevestigd. Achter het openstaande raam op twee hoog was Robert's kamertje.

Rechts: Hier krijgt Robert “de oren gewassen”. Dit is het vakantiehuis op De Ruygenhoek

Huisnummering in Amsterdam 1796-1876

BURGER WYK N° 45.

De Heer BERN COORN PETRI
Luytenant 1777

De Heer JAN VAN DER ENDE
Capitein 1779

De Heer LANIASSER NY MA
Van 1779 tot 1780

CURIAAN LAUVERIER
ANTONIE WITLAND
DARPHILLAR VOLDES

Small text at the bottom of the map, likely a legend or index of house numbers, including 'Wijk 45' and various street names.

Huisnummers waren lang onbekend in Amsterdam. In 1734 kregen alle huizen een verpondingsnummer maar dat kwam niet op de gevel te staan. De wreveldoor de onvindbaarheid van personen en hun woonhuizen verergerde met het groter worden van de stad. “*Herengracht bij de Oude Leliestraat, waar de Wildeman uithangt*” was nog een heel redelijke aanduiding maar erger werd het als het huis geen kenteken had. Dan werd het zoiets als “*Herengracht, ’t tweede huis benoorden de Pottenbakkersgang*”.

Het uitroepen van de Bataafse Republiek was een goede gelegenheid om daar verandering in te brengen, aangezet daartoe door de Franse regelzucht. Om te beginnen werd begin 1795, nadat het Franse leger over de bevroren rivieren was binnengevallen, binnen twee maanden elk stadsbestuur, Statenregering en tenslotte de Staten-Generaal gezuiverd van prinsgezinde bestuurders, en vervangen door patriotten. De nieuwe machthebbers hadden haast..., ongelofelijke haast. Begin oktober 1795 kregen alle gemeenten opdracht een volkstelling voor te bereiden en de opdracht om vast te stellen hoeveel kiesgerechtigden waar precies woonden. In een stad van 10.000 inwoners was dat te doen maar in Amsterdam woonden toen ongeveer 200.000 zielen, stonden er zo’n 33.500 huizen en werden 60.000 stembiljetten gedrukt voor de aanstaande verkiezing van één kiesman per wijk. Het leek het stadsbestuur het beste om de enigszins up-to-date gehouden registers van de Huiszittenwijken te hanteren en de desbetreffende wijkmeesters opdracht te geven alle huizen met hun bewoners in kaart te brengen. Er waren 135 stadswijken en nog 6 buitenwijken. De wijkmeester moest elk huis een nummer geven, doorlopend tot hij alle huizen in zijn wijk gehad had. Het ging daarbij louter om huizen waarin gewoond werd; loodsen, schuren, pakhuizen, fabrieken, enzovoort werden overgeslagen. Elke wijkmeester deed dat op z’n eigen houtje en door de haast niet altijd even adequaat, maar het was een begin en in principe hadden alle huizen in Amsterdam nu een huisnummer. Die waren met krijt op de gevel aangebracht en bleven er niet voor lang. Als Oranjegezinden of mensen die bang waren voor personele belastingen de cijfers niet uitgewist hadden, deed het weer dat wel. Tot overmaat van ramp kwam uit Den Haag op 6 januari 1796 ook nog de instructie de stad in 14 districten te verdelen met elk 30 grondvergaderingen van elk ongeveer 500 inwoners. Dit stelsel was goed voor een bevolking tot 210.000 inwoners. Een grondvergadering had niets met grond te maken maar was de laagste instantie die hogere instanties benoemde, ongeveer zoals een districtenstelsel vandaag nog functioneert.

De huisnummering in Amsterdam

Schilderij door Egbert van Drielst m.m.v. Adriaan de Lelie: Krayenhoff in Frans uniform bij zijn vertrek uit Maarssen op zondagochtend 18 januari 1795 om de volgende dag officieel de Bataafse Republiek uit te roepen.

Amsterdam 1795 – Een revolutionaire wind waait door Europa. Het is eind 18e eeuw. Ook Nederland ervaart de impact van de Franse revolutie. De weerstand tegen de adel groeit en verlichtingsidealen voeden de wens naar een hervormde, meer egalitaire, maatschappij. Zonder enig bloedvergieten lijkt de revolutie zich op fluwelen wijze in Nederland te voltrekken. Willem V vlucht in de avond van 18 januari 1795 naar Engeland en een dag later, op de negentiende, wordt de Bataafse republiek uitgeroepen.

Districtenstelsel

Er was een commissie voor nodig om de stad zodanig op te delen. Aan het hoofd stond Jean Henri van Swinden, professor in wis- en natuurkunde aan het Atheneum Illustre. Op 7 januari 1796 werden dezelfde wijkmeesters opnieuw gevraagd, nu om de nieuwe nummering aan te brengen; eerst in rood krijt. Daar kregen ze één dag voor om zo snel mogelijk gevolgd te worden door een horde schilders die de nummers in verf moesten vereeuwigen. Elk huis kreeg nu een nummer dat bestond uit een districtsnummer (1 t/m 14), een grondvergaderingsnummer (1 t/m 30) en een huisnummer. Dat was een hele mond vol! De wijkmeesters kregen instructies mee en een lijst met de huizen met daarop in rode inkt het vooraf bepaalde nummer. Opnieuw werd de nummering gesaboteerd voordat de schilder langs geweest was. Het stadsbestuur stelde sancties in voor elke bewoner die de nummering onleesbaar had gemaakt. Om er opnieuw een puinhoop van te maken hoefde niet alleen gesaboteerd te worden, sommige wijkmeesters deden een duit in het zakje door ook deze keer weer slordig te zijn bij de uitvoering van hun taak. Een handicap was dat hun oude wijk nu opeens een onderdeel uitmaakte van een groter district, maar net zo makkelijk een districtsgrens overschreed. Ze schreven dan bijvoorbeeld alleen het huisnummer op en lieten het D-nummer en/of G-nummer achterwege. De schilder die niet persé uit de wijk kwam moest maar raden welke letters of nummers dat waren. Reden genoeg om onder leiding van burger Bontjes een troep beambten nog in februari op pad te sturen om de nummering te controleren en desnoods te verbeteren of aan te vullen. De afspraak was dat een schilder achter de controleur aanliep die binnen een dag het nummer in verf aangebracht zou hebben.

Het systeem was misschien op papier helder en elk huis was nu terug te vinden. Voor bezoekers, postbestellers en buitenstaanders was het systeem echter onoverzichtelijk. Waar zich een nummer in zo'n grondvergadering bevond was volstrekt willekeurig en moeilijk te vinden zonder een hele wandeling door de wijk te maken. Bovendien kon in één en dezelfde straat meerdere keren hetzelfde huisnummer voorkomen, iets dat op een Prinsengracht bijvoorbeeld geen theoretisch probleem was. De langste gracht van Amsterdam doorkruiste 18 buurten en het nummer 514 kwam er zes keer voor. Het stelsel functioneerde niet zonder de voorvoegsels. Nog tijdens de uitvoering van deze codering bedacht de commissie Van Swinden dat dit nooit als werkbare huisnummering kon dienen, terwijl het stadsbestuur dat wél zo voorgespiegeld had.

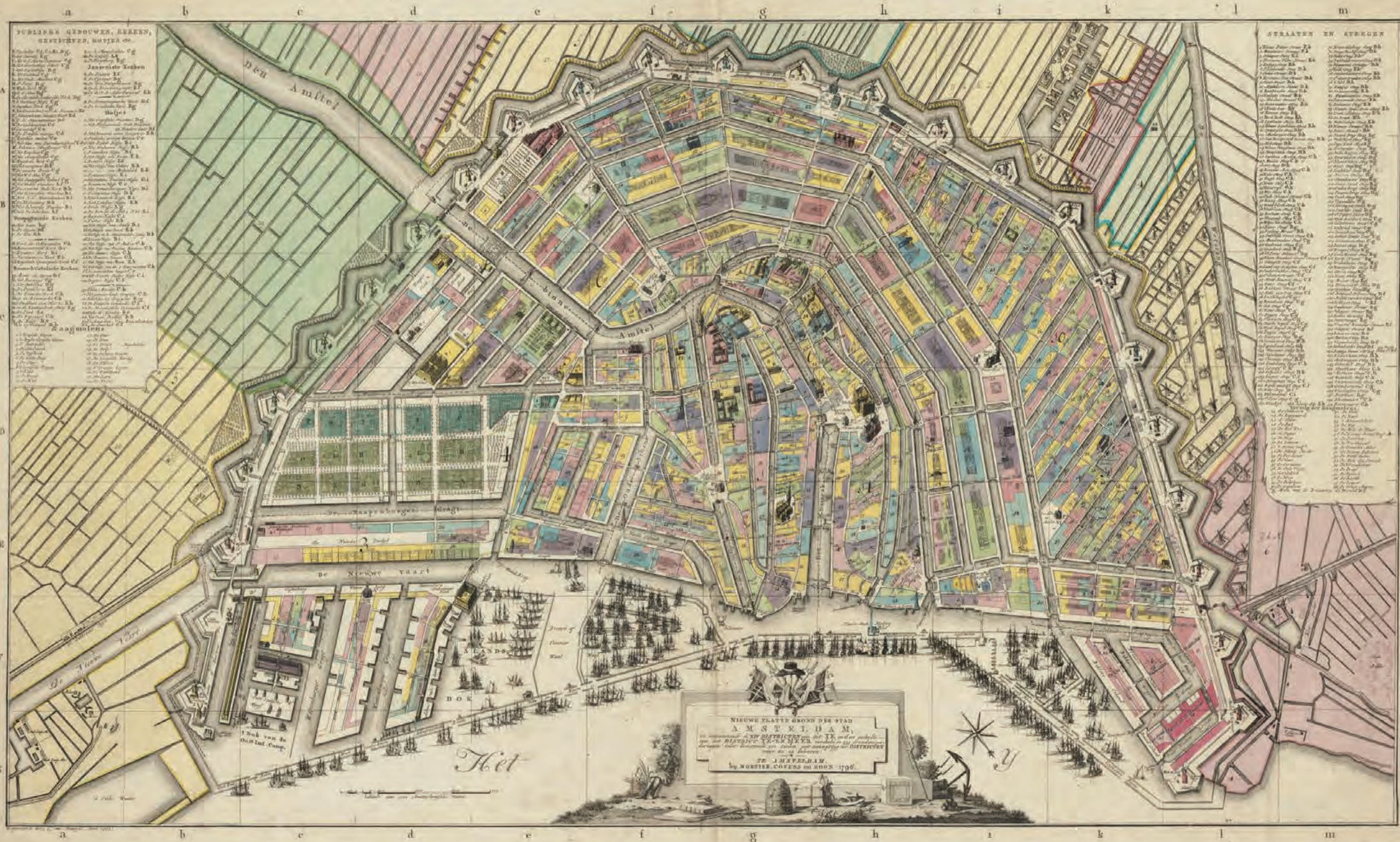
De huisnummering in Amsterdam

Bij renovatiewerkzaamheden aan het pand Herengracht 263 ontdekte men een huisnummer uit 1796. Het nummer betekent: District 13 Grondvergadering 24 huis No. 181. De laatste één is verdwenen maar kaarten met ingeschreven huisnummers duiden op No. 181. Foto: Studio Roeland Koning

Kaart uit 1796 met de 14 districten en 433 grondvergaderingen waarin Amsterdam verdeeld werd. Schaal ca. 1:5100, gegraveerd door C. van Baarsel. Afbeelding: SAA

De huisnummering in Amsterdam

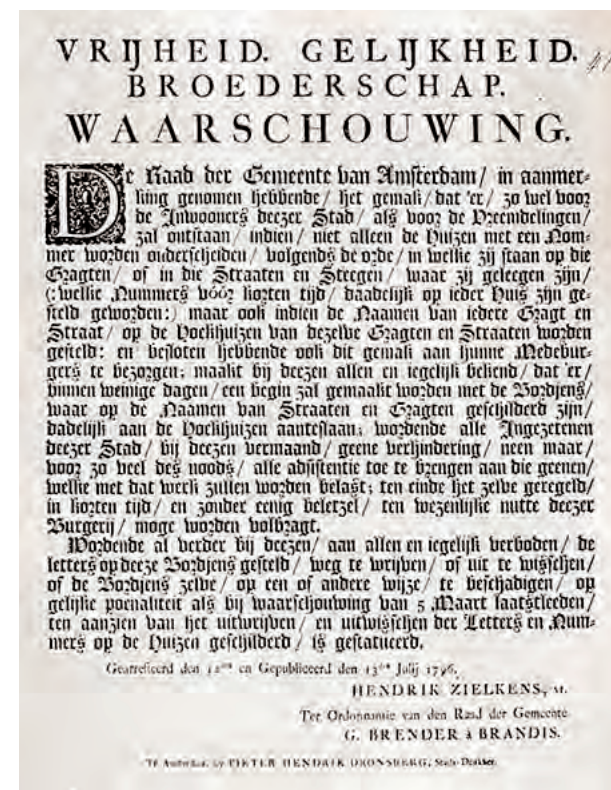

Straatnaamborden

Nog tijdens de uitvoering van het aanbrengen van de huisnummering volgens het districtenstelsel kwam de commissie Van Swinden tot inkeer. Het werd beter geacht om het huisnummer van het districtenstelsel los te maken en aan de straatnaam te verbinden. Maar dan moesten er wél eerst straatnaamborden komen. De roep daarom had al vóór 1795 geklonken, maar het was een dermate ingrijpende en kostbare operatie dat het er niet van gekomen was. Omdat de voorbereidingen voor de verkiezing alle hulpkrachten aan het werk had, kon het voorstel niet eerder dan ná de verkiezingen opnieuw op de agenda geplaatst worden. Op 25 februari 1796 besloot het stadsbestuur tot het aanbrengen van straatnaamborden en op 11 maart tot invoering van een andere nummering. In het nieuwe systeem werd een hele gracht of straat doorgenummerd van 1 tot het laatste huis. Men begon met de hoofdgrachten te nummeren, waarbij nr.1 aan de Amstel stond op het punt dat het dichtst bij het stadshart (Dam) lag. Aansluitend werd genummerd tot de Brouwersgracht om aan de overzijde terug te nummeren tot de Amstel. Aansluitend kwamen de dwarsgrachten en -straten aan de beurt, zich steeds oriënterend op de Dam. Als dat oriëntatiepunt twijfel liet, nam het IJ die rol over. Tot zover de theorie.

De huisnummers werden eenmalig door de stad aangebracht met de opdracht dat bij schilder- of restauratiewerken het nummer steeds opnieuw en op dezelfde plek zou moeten worden teruggebracht.

De straatnaamborden werden een zaak van Stadswerken, waarvan Abraham van der Hart directeur was. Die kwam al snel met algemene instructies, stelde het lettertype vast en liet sets letters in blik vervaardigen voor de schilders. Ook de houten borden werden uniform uitgevoerd, namelijk 10 duim bij 2¼ voet, ofwel 25 bij 64 centimeter. Die dienden op de hoekhuizen aangebracht te worden. Er werden in totaal ongeveer 1900 borden in de stad aangebracht. Opnieuw werden sancties afgekondigd voor voor het geval men de borden zou saboteren.

Proclamatie van een waarschuwing om het aanbrengen van de straatnaamborden niets in de weg te leggen. Gepubliceerd op 13 juli 1796 uit naam van G. Brender á Brandis, secretaris van de Raad der Gemeente Amsterdam.

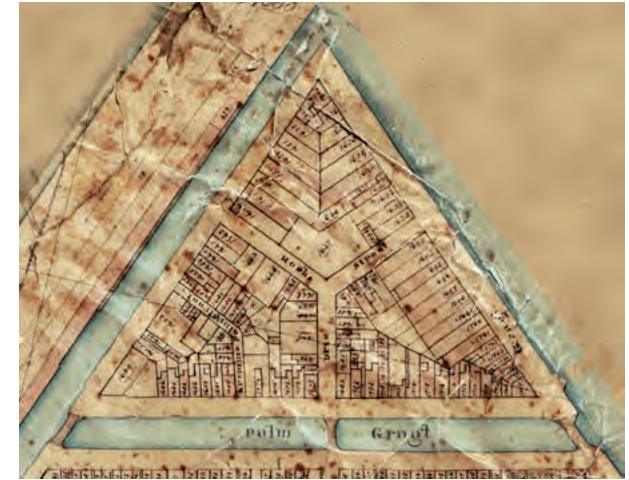

De minuutplans van 1811

De vroegste kaarten met genummerde percelen zijn de minuutplans, zoals die door de Rijksdienst Cultureel Erfgoed bewaard worden en online ter beschikking staan. In 1810 werd Nederland bij het Franse keizerrijk ingelijfd en in 1811 werd bij keizerlijk decreet gelast het kadaster naar de normen van het 'Recueil Méthodique' volledig opnieuw op te bouwen. De nummers op de daarna gemaakte minuutplans zijn dus kadastrumnummers. Bij de start van het Koninkrijk der Nederlanden in 1815 werd het systeem niet overboord gezet maar – als zovele Franse systemen, inclusief de Code Napoleon – voorlopig gehandhaafd omdat ze duidelijk beter waren dan de oude systemen uit de tijd van de Republiek. In 1832 werd het Kadaster hervormd maar de minuutplans bleven uitdrukkelijk van kracht en werden alleen aangevuld en waar nodig verbeterd. De minuutplans zijn vervaardigd onder verantwoordelijkheid van de Directeur der Directe Belastingen. De Amsterdamse kaarten zijn getekend tussen 1820 en 1825. Een kopie van deze set kaarten wordt op het Stadsarchief bewaard maar is niet gedigitaliseerd.

De huisnummering in Amsterdam

Boven:

Fragment van het minuutplan links met het noordelijkste puntje van de Jordaan met de Palmgracht onder en de kruising Lijnbaansgracht-Brouwersgracht boven. Het stads-korenpakhuys aan de Brouwersgracht (in de punt) nummerde 1625. Het pakhuys om de hoek aan de Lijnbaansgracht nummerde 1624. Afb: RCE

Deze minuutplans komen voor in de collectie van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed in Amersfoort.

Links:

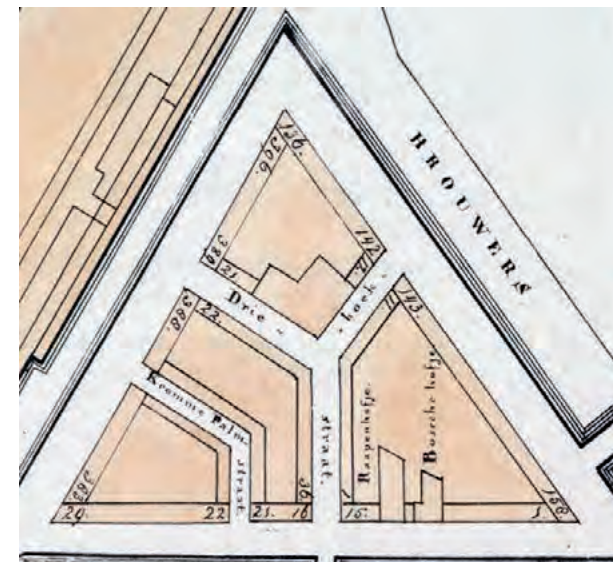
Het minuutplan van de Jordaan-Noord, opgezet in 1811 en bijgehouden tot 1832.

***Klik de afbeelding** om een hogere resolutie te zien, waarbij de perceelnummers zichtbaar worden. Afb: RCE*

Nieuwe buurtindeling van 1850

Omdat de regering meer inzicht wilde krijgen in de demografische ontwikkelingen in het land kregen de gemeenten de op 1 januari 1850 opdracht de bevolking uniform te registreren. Dit om van de vele fouten uit de volkstelling van 1795 af te komen. De opdracht bestond voor steden met meer dan 5000 inwoners uit een verdeling in buurten. Voor Amsterdam betekende dit een verdeling in 50 buurten: 46 binnen de Singelgracht en 4 erbuiten. De buurten kregen een letter(combinatie), van A t/m ZZ met overslaan van J en JJ. Amsterdam kon het toch niet laten om de buurten verder te verdelen in afdelingen, al naar gelang de stadsdelen druk bevolkt waren of niet. Sommige buurten, zoals buurt QQ (noordelijke Jordaan) kenden zeven afdelingen. Een enorm uitgebreide maar nog maar matig bewoonde wijk als YY (de latere Pijp) maar één. De uitgeverij Mortier, Covens & Zoon gaf een map kaarten uit van deze indeling. Hun klanten waren makelaars, aannemers, notarissen, enzovoort. Van de toen gehanteerde huisnummering, de “kleine nummers”, plaatste Mortier/Covens alleen die van de hoekpanden op de kaart. Verder ontbraken de perceelgrenzen, zodat men voor studiedoeleinden altijd een jongere kaart dient te raadplegen om een tussenliggend nummer te bepalen.

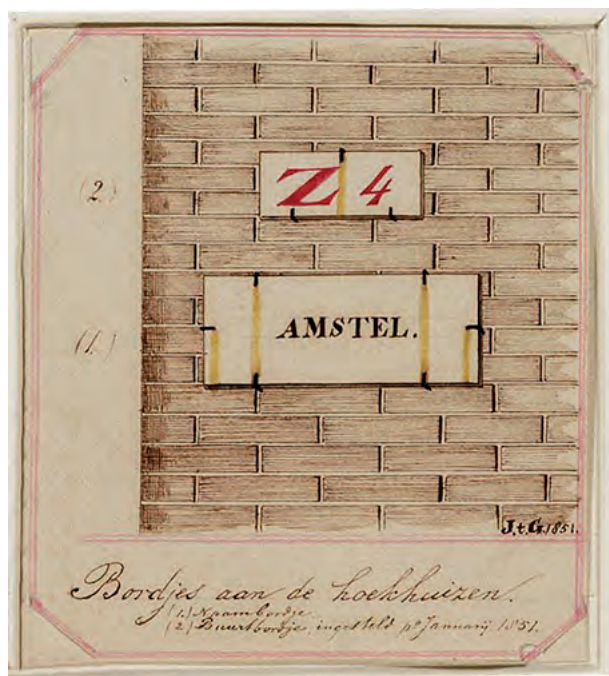

Uitgeverij Mortier, Covens en Zoon maakte onmiddellijk na de buurtindeling van 1850 een set kaarten waarop de kleine nummers van 1796 waren aangegeven. De kleurcodes gaven de verschillende afdelingen binnen de buurt aan. Het aantal daarvan was afhankelijk van de hoeveelheid mensen die er woonde. De schaal wisselde, zodat de buurt steeds op een kaart met standaardafmetingen paste.

Hierboven weer het noordelijkste puntje van de Jordaan. Het stads-korenpakhuis aan de Brouwersgracht (in de punt) nummerde 136. Het pakhuis om de hoek aan de Lijnbaansgracht nummerde 396.

De kaarten en kaartfragmenten die op deze en alle volgende pagina's te zien zijn, komen uit originelen die in het Stadsarchief Amsterdam aanwezig zijn.

Links: Buurtmeester Jan ter Gouw tekende in 1851 het nieuwe buurtbordje op het hoekhuis aan de Amstel in zijn buurt Z, 4e afdeling. De meer bekende geëmailleerde buurt- en straatnaamborden kwam pas later in gebruik. Afb: Stadsarchief Amsterdam

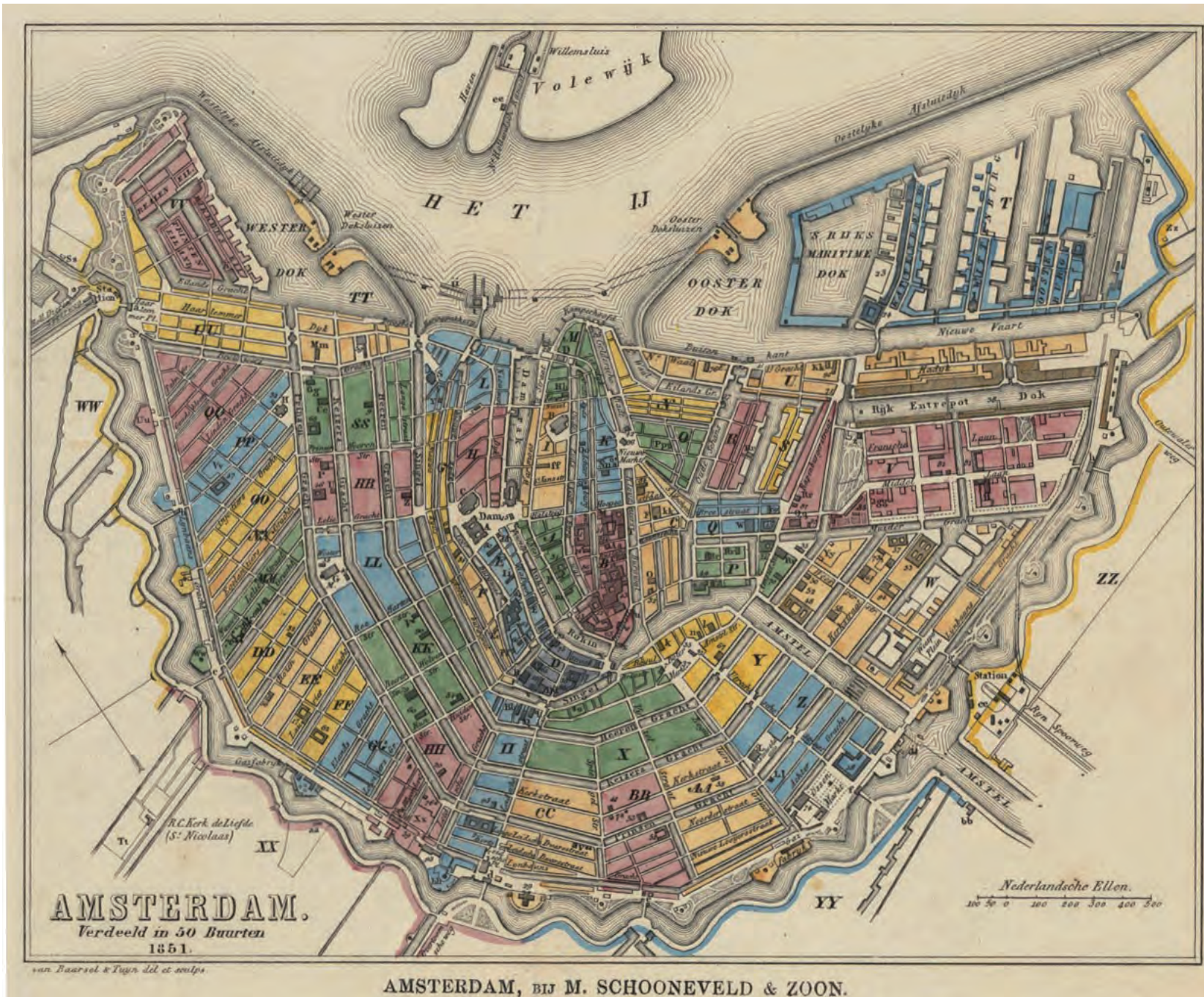

Amsterdam verdeeld in 50 buurten - 1851

Kaart van Amsterdam. Ontwerp van P.H. Witkamp en gegraveerd door Van Baarsel en Tuyn. Schaal ca. 1:19.000. Deze tweede uitgave is uitgegeven door M. Schooneveld & Zoon. De verdeling in 50 buurten is ingekleurd. Oriëntatie: NNO boven.

Dit is alleen het kaartgedeelte van de uitgave. Op het origineel staan in twee legenda's alle wereldlijke en kerkelijke gebouwen, gestichten, instellingen, scholen, enzovoort aangegeven.

In de korte periode van 1850 tot de invoering van de nieuwe huisnummers in 1853 vertoonden sommige kaarten, als de schaal dat toeliet, nog de kleine nummers van 1796.

Nieuwe nummering van 1853

Op 22 december 1849 werd bij Koninklijk Besluit de wet op het Bevolkingsregister van kracht. Het stadsbestuur van Amsterdam kreeg opdracht een buurtindeling te maken. Amsterdam had de stad altijd in wijken verdeeld en die term moest opeens overboord. Het stadsbestuur greep de gelegenheid aan om eveneens de huisnummering te wijzigen. Opnieuw werd de huisnummering per stadsdeel ingevoerd, dit keer per buurt. Daarbij telde de huisnummering rustig om de hoek van een huizenblok door in een andere straat. De nummering werd daarvoor opnieuw veranderd in een onoverzichtelijke chaos, waar een buitenstaander niet meer uitkwam. Om nog enigszins de richting te bepalen werd bepaald dat de buurtletter aan het adres toegevoegd zou worden. De Utrechtsestraat begon bij het Rembrandtplein met nr.Y292 (W) en Y345 (O). Buurt Y liep door tot de Keizersgracht, waar de Utrechtsestraat afsloot met Y315 (W) en Y316 (O). Aan de andere kant van de Keizersgracht stond Utrechtsestraat Z1, halverwege de straat, Aan de overkant stond nr.Z861. Het is duidelijk dat deze nummering in theorie voldoende was voor belastingen en statistieken maar niet in het veld om huizen op te sporen. Terug bij af!

Links:

In 1853 werden door Publieke Werken van Amsterdam buurtkaarten vervaardigd met de nieuwe nummering die dat jaar van kracht werd. We zien hier van buurt QQ de 1e afdeling. Van afdeling 2 t/m 7 was een aparte kaart.

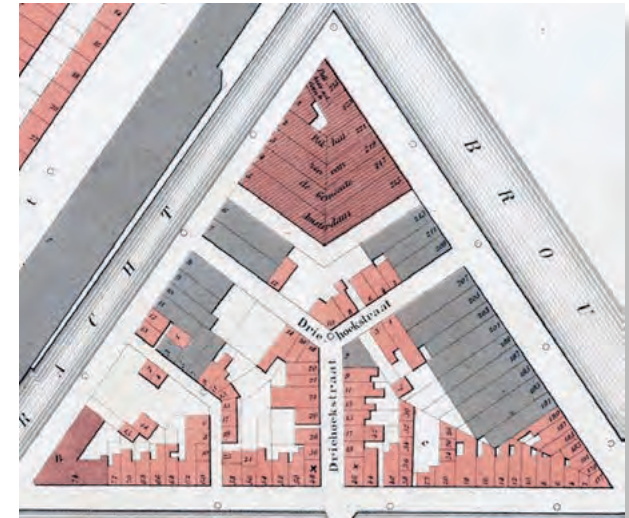
Hierboven weer het noordelijkste puntje van de Jordaan. Het stads-korenpakhuis aan de Brouwersgracht (in de punt) nummerde 1. Het pakhuis om de hoek aan de Lijnbaansgracht nummerde 956.

Nummering van 1876

De bevolking zag de nummering helemaal niet zitten en die geluiden drongen door tot de Raadszaal. In 1875 ging de kogel door de kerk en besloot de Gemeenteraad, tegen de wens van B&W, de nummering opnieuw te veranderen. Het dwingende nummering per buurt werd vervangen door (opnieuw) een buurtgrens-overschrijdende nummering, net als die van 1796 maar toch iets anders. Een gracht of straat nummerde nu aan beide zijde van laag naar hoog; links de oneven en rechts de even nummers. De oriëntatie vanuit de Dam bleef. Dit systeem werkte goed, zo goed dat we het vandaag nog steeds hanteren.

Soms gaat er in de loop der jaren alsnog iets mis. Enkelzijdig bebouwde grachten en straten werden doorgenummerd, d.w.z. even en oneven niet gescheiden maar 1, 2, 3, enzovoort. We vinden diverse voorbeelden van zo'n nummering, zoals de Noordermarkt en het Damrak. Bij de laatste ging het alsnog mis toen het grootste deel ervan gedempt werd en hier en daar ook bebouwd met beurs en Bijenkorf. De beurs van Berlage kreeg aanvankelijk een nummer op het Beursplein maar na het opheffen van de koopmansbeurs en het in delen verhuren van de ruimten heeft men een noodgreep toegepast. Waar de nummering van het Damrak aan de westzijde ophoudt (nu 98) gaat die met een flinke reserve aan de oostzijde verder (213 t/m 367).

In 1876 werd eindelijk de zo zeer gewenste nummering ingevoerd met nummers per straat of gracht en aan beide straatzijden van laag tot hoog. Die nummering beviel zo goed dat we hem vandaag nog steeds hanteren.

Hierboven weer het noordelijkste puntje van de Jordaan. Het stads-korenpakhuys aan de Brouwersgracht (in de punt) nummerde 225. Het pakhuys om de hoek aan de Lijnbaansgracht nummerde 1.

Buurtkaarten

Van al deze huisnummeringen zijn in het Stadsarchief Amsterdam kaarten aanwezig in de vorm van buurtkaarten. Amsterdam was in de negentiende eeuw in een toenemend aantal buurten verdeeld. Het archief bevat inmiddels ongeveer 3500 verschillende kaarten in een schaal die varieert van 1:500 tot 1:2000.

Onderstaand een blad van de map van Mortier, Covens en Zoon uit 1850.

De huisnummering in Amsterdam

Boven:

Titelblad van de uitgave uit 1850 van boek- en kaartuitgever Mortier, Covens en Zoon.

Links:

Een blad uit een ingebonden exemplaar, in dit geval buurt Z van Keizersgracht tot schans, rond de Utrechtsestraat. De kaart is op de schaal 1:2000.

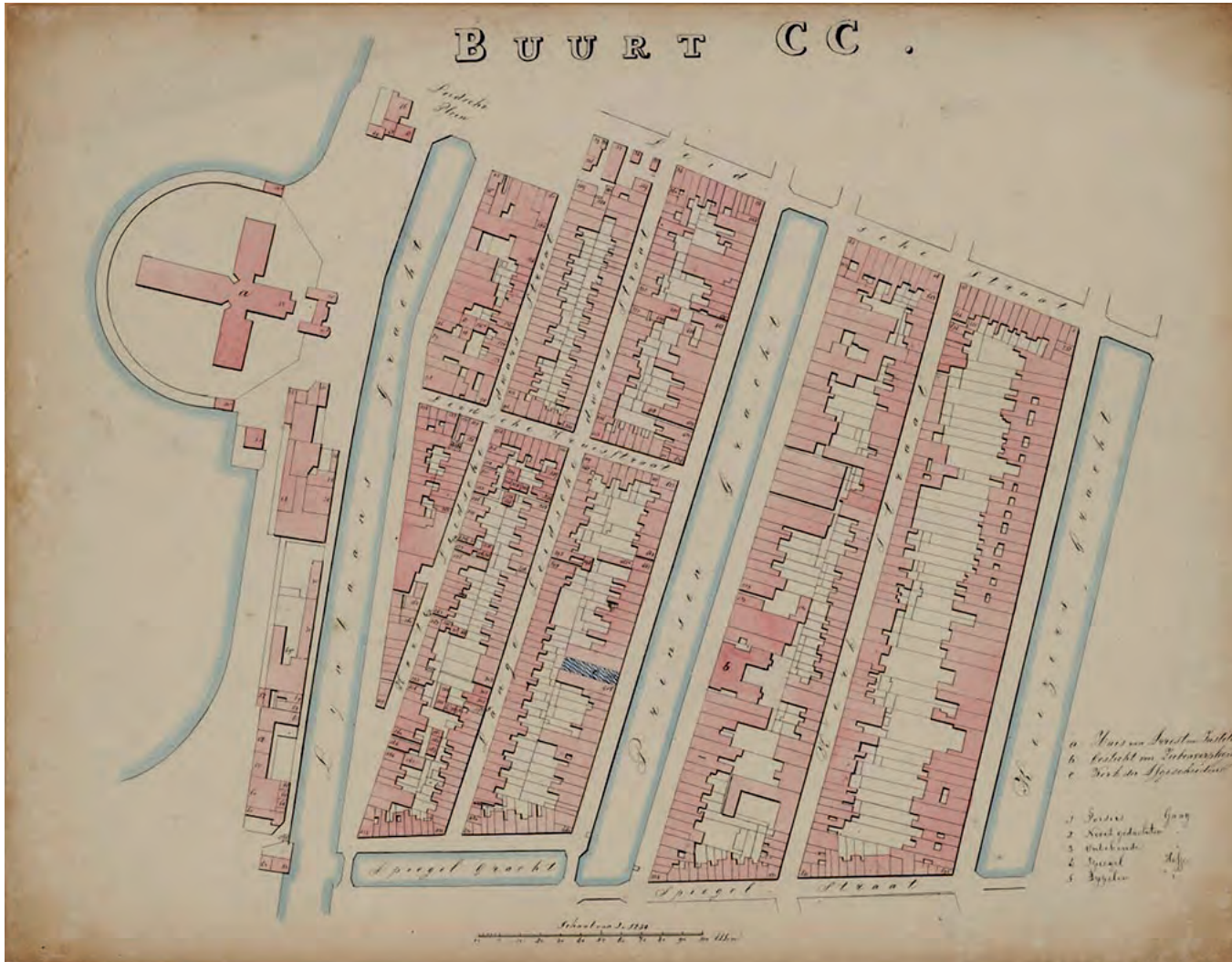
Buurt Z was verdeeld in zes afdelingen, die met de hand van een kleur werd voorzien. Op de legenda links staat aangegeven welk afdelingsnummer bij een kleur hoort.

De kaarten zijn in principe niet op Noord georiënteerd om in een zo groot mogelijke schaal op het blad te passen.

1853

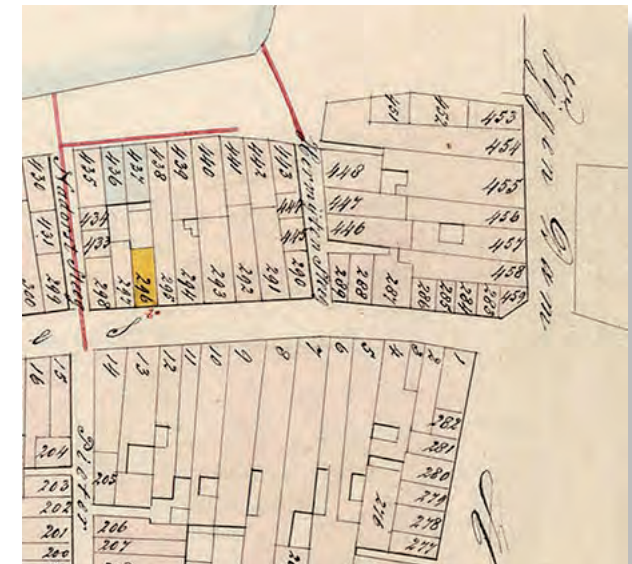
In 1852 voerde het stadsbestuur, in verband met de buurtindeling, een nieuwe nummering van de percelen in. Publieke Werken tekende buurtkaarten met de nummering die in 1853 van kracht werd. De eerste generatie van deze kaarten vertoont net als bij Mortier/Covens alleen de nummers van de hoekpanden. De daarop volgende serie van 46 buurten, verdeeld over 64 kaarten, tonen alle huisnummers (zie voorbeelden rechts). Alle tot nu genoemde kaarten, behalve de uitgave van Mortier/Covens, waren met de hand getekend.

De huisnummering in Amsterdam

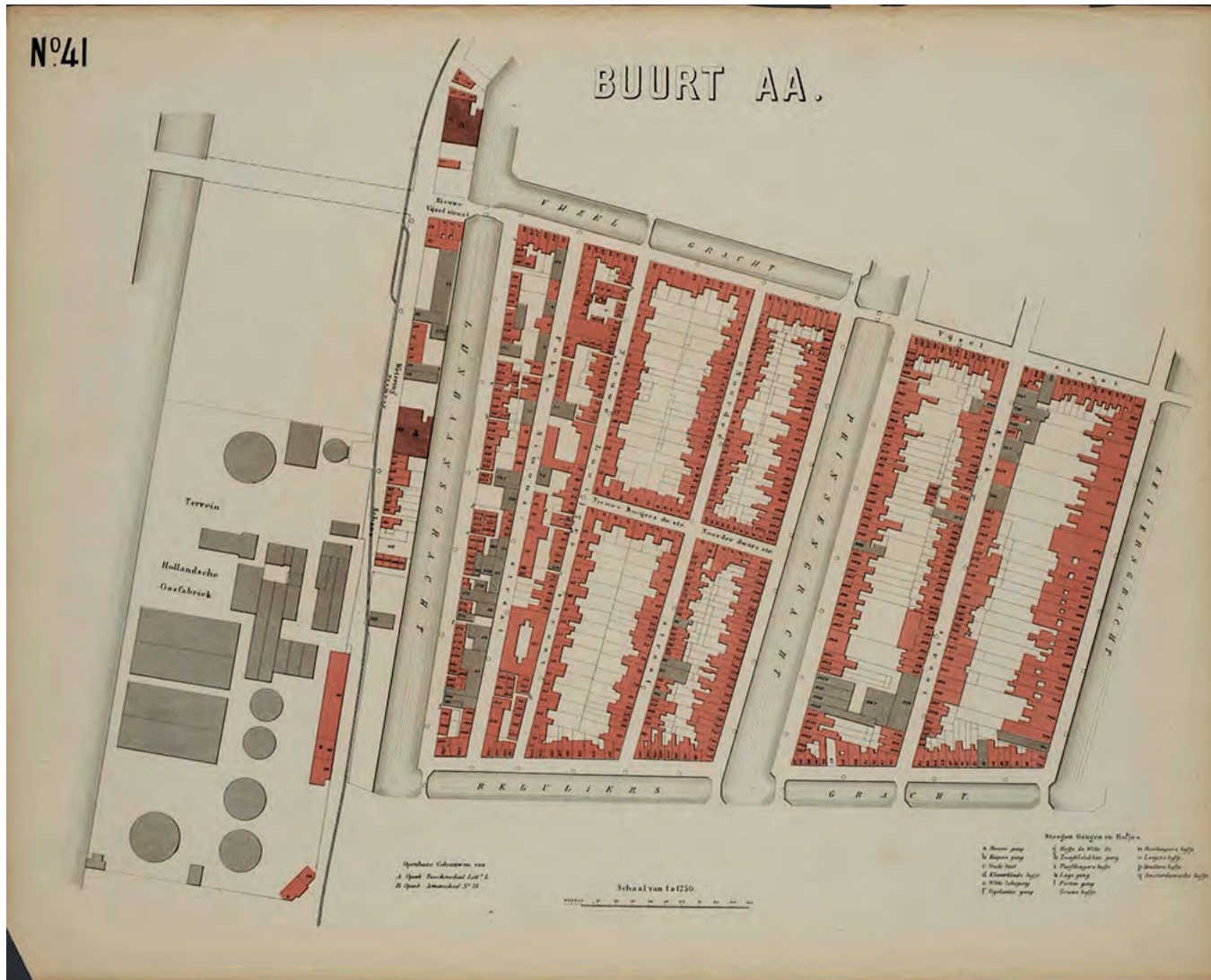
Boven het begin van de Nes op de kaart van 1853. Onder hetzelfde fragment kort na 1866, met daarop aangegeven de percelen waar cholera-doden vielen (geel gemarkeerd).

1876

Publieke Werken maakte een nieuwe set kaarten van de nummering van 1875-1876. Aan de hand van zo'n bijgewerkte set kaarten lithografeerde drukkerij Smulders & Co in opdracht van uitgeverij J.C.Loman Jr. een nieuwe set van 101 kaarten in de schaal 1:1250 in een kartonnen map. Door de uniforme schaal werden sommige buurten over meerdere bladen verdeeld. Op deze kaarten zijn alle percelen voorzien van het bijpassende huisnummer.

De huisnummering in Amsterdam

PW gebruikte de Lomankaarten o.a. voor het intekenen van het Liernur-rioolstelsel (boven) en in 1892 om de kadastrale nummers in alle percelen bij te schrijven.

GEMEENTE
AMSTERDAM

met aanwijzing
van de verdeling
in
BUURTEN.

Onderdeel van de Atlas van Loman was dit indexblad. Als u voor uw studie de buurtletter van een bepaalde wijk wilt weten kunt u inloggen bij de Beeldbank van het Stadsarchief Amsterdam.

[Klik hier.](#)

Sint Pietershal Nes

Sint Pietershal, Sint Pietershalsteeg 3/ Oudezijds Voorburgwal 274

Het is niet bekend wanneer deze voormalige kapel van het Sint Pietersgasthuis gebouwd werd. Want dié kapel is de basis voor dit gebouw. In 1492 werd het Sint Elisabethsgasthuis op de Dam samengevoegd met dat Sint Pietersgasthuis. Dat was niet omdat ze zoveel ruimte op twee locaties niet meer nodig hadden, maar de Vroedschap had voor uitbreiding van het stadhuis zijn oog laten vallen op het gasthuis op de Dam. In de Nes zullen aanzienlijke voorzieningen getroffen zijn om het St. Elisabeths te kunnen opnemen. Het is waarschijnlijk dat toen een nieuwe of grotere ziekenzaal gebouwd moest worden en dat daarvoor de kapel werd omgebouwd. Die zaal had een voor die tijd enorme bouw lengte die van de Oudezijds Voorburgwal tot de Nes reikte.

Links de quizfoto van week 31 2017 en onder een historiserende tekening van de kapel van het Sint Pietersgasthuis, op basis van een kaart uit 1544.

In 1579, een jaar na de Alteratie, verhuisde het Sint Pietersgasthuis naar de geconfisqueerde kloosters der Oude en Nieuwe Nonnen. Die verhuizing ging stukje bij beetje en was pas in 1603 volledig afgerond door de onthulling van een nieuwe toegangspoort. De oude ziekenzaal van het gasthuis aan de Nes werd grondig verbouwd en in 1583 opende hierin op de begane grond de zogenaamde Grote Vleeshal, een overdekte plaats voor de vleesbanken waar onder stadstoezicht het vlees aan particulieren verkocht werd.

In 1779 verrees in de plaats van de vleeshal een nieuwbouw in Louis XVI-stijl naar ontwerp van stadsarchitect Abraham van der Hart. De gebruikers bleven dezelfde: de vleesbanken onder en de apothekers boven. Tot in de 19de eeuw was hier een apothekers-laboratorium en werden de examens afgenomen. Les- sen volgden de studenten elders.

In 1797 veranderde er een en ander door de Franse overheersing. Op de benedenverdieping kwam o.m. een politiepost. In 1853 vestigde zich de Stadsdrukkerij in de voormalige vleeshal.

In 1929 werden plannen gemaakt om de gemeentelijke Girodienst (1917-1979) een nieuwe locatie te bezorgen en daarvoor werd de voormalige vleeshal uitgekozen. Die diende opnieuw ingrijpend verbouwd te worden; alle balklagen moesten vernieuwd worden. Het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, de

Boven: Het interieur van de Grote Vleeshal met links en rechts de vleesbanken. Hier kochten particulieren, moeders met kinderen. Tussen het gewoel lopen honden te bedelen om afval.

Links: De Grote en de Kleine Vleeshal ter weerszijden van de Boerenvismarkt (zoetwatervis). Dat op deze ets de Kleine Vleeshal groter lijkt dan de Grote Vleeshal heeft vaak voor verwarring gezorgd. De rechter hal is de kapel van het voormalige Margrietenklooster.

Links de nieuwbouw van Abraham van der Hart die in 1797 in gebruik genomen werd. Dit is de kant van de Oudezijds Voorburgwal. Rechts boven dezelfde bouw aan de kant van de Nes toen het stadsdrukkerij was.

Op de verdieping was een apothekerslaboratorium.

vereniging Hendrick de Keyser, de Bond Heemschut en het Genootschap Amstelodamum ijverden samen en om beurten voor behoud van zoveel mogelijk elementen van het oude gebouw. Verder dan de karak-

*Boven:
Ondanks vele inspanningen kon niet meer van de voormalige Grote Vleeshal behouden blijven dan de gevel aan de Oudezijds Voorburgwal.*

*Rechts:
Het gebouw van de Gemeentelijke Girodienst zoals het er vandaag staat.*

teristieke tuitgevel aan de Oudezijds zat er helaas niet in; de bijzondere verdiepingsvloer en het gemetselde fornuis van de apothekers sneuvelden samen met de balklaag waarop ze lag/stond. In 1930 begonnen de werkzaamheden en in mei 1933 opende het nieuwe girokantoor. Dit is het gebouw is dat van de quizfoto. Ter herinnering aan de voormalige vleeshal werd in 1944 de oude gevelsteen “Die Vinderskamer 1644” weer ingemetseld.

Grote en Kleine Vleeshal

Het is me wat met die vleeshallen. Een paar jaar na het in gebruik nemen van de St. Pietershal als vleeshal werd de kapel van het St. Margarethaklooster ook als vleeshal ingericht. Dat klooster lag iets zuidelijker dan de St. Pietershal en vandaag kent u het als het Brakke Grond-complex. Ook die kapel had een bovenverdieping en die kwam in gebruik bij de medische afdeling van het Atheneum Illustre. Er kwam een heuse snijzaal, het *Theatrum Medicum*. Dat moet u kennen door de anatomische les van professor Tulp, een schilderij dat op die bovenverdieping gesitueerd is.

De andere helft van de bovenverdieping werd gebruikt door de rederijderskamer d'Egelantier, met als motto "In Liefde Bloeyende". Prominent lid van deze kamer was Gerbrandt Adriaensz Bredero, sterker nog ..., de kamer dreef op de roem van het voornaamste lid. De kamer was niet gelukkig met de nieuwe buren en dat zou wel eens iets met lijkenlucht te maken kunnen hebben. Ze had voldoende invloed bij de Vroedschap dat de snijzaal naar het Waaggebouw

verplaatst werd. Ook die locatie was niet ideaal en toen in 1639 de rederijders verhuisden, trokken de medici weer naar de bovenverdieping van de Kleine Vleeshal. Nu namen ze de volledige bovenverdieping in gebruik. Het aantal studenten nam sterk toe en men bedelde bij de Vroedschap om een oplossing. Het Waaggebouw, waar de gildeverblijven van de medici al waren, lag voor de hand. De stad liet tussen de vier hoektorens van de Waag een nieuwe snijzaal maken in de vorm van een amfitheater. Daarboven kwam een nieuwe koepel met daglicht. In 1690 vertrokken de medici definitief uit de Kleine Vleeshal. Deze twee vleeshallen worden permanent met elkaar verwisseld, soms door autoriteiten die beter moesten weten, zoals in Amstelodamum. Jan Wagenaar, de 18de-eeuwse chroniqueur van de stad, laat geen twijfel en beschrijft de locaties zoals wij dat hierboven deden. Hij laat het verhaal gepaard gaan met een gravure waarop het nog eens staat aangegeven.

Boven: Links de Grote Vleeshal (1), rechts de Kleine Vleeshal (2)
Links: .De anatomische les van professor Tulp

HET DEUTZEN HOFJE

door I. H. van Eeghen - een overdruk uit maandblad Amstelodamum april 1960

Amsterdam telt vele hofjes en daarvan spant het Deutzen Hofje stellig de kroon. Het werd in 1694-1695 gebouwd als uitvloeisel van een testamentaire beschikking van Agneta Deutz, die drie jaar eerder was overleden. Agneta Deutz had twee echtgenoten gehad, beiden aanzienlijke Delftenaars, Gerard Meerman en Zacharias van Beresteyn van Hofdijck, en bij haar sterven was nog een van haar kinderen, Jan Meerman, in leven. Dit nu is zeer merkwaardig, want vrijwel alle voornamere hofjes zijn gesticht door kinderloze personen.

DOMUS ALIENIS PAUPERIBUS multorumque dno. DEUTZEN HOFJE op de Brasse Gracht, tusschen
twee zijden AGNETIS DEUTSIAE erfgeestes, aan de Spiegel- en Nieuwstraat, gesticht in het jaar 1695.
Z. Schenk sculp. del. G. D. 1710.

Op die manier immers konden zij hun naam doen voortleven en iets van zich zelf voor het nageslacht bewaren, in de portretten en familiestukken in de regentenkamer. Waarom echter heeft Agneta Deutz haar enig kind alleen de legitieme portie gegeven - dat was een derde van haar vermogen - en haar verdere bezit nagelaten voor dit Hofje, thans nog een pronkstuk uit de 17de eeuw?

Het bleek alles zwart op wit te staan, maar het is een lange geschiedenis, te lang om in dit maandblad te vertellen. In het eerstkomend jaarboek zult U erover kunnen lezen. Het is een ware tragedie, die Agneta Deutz haar laatste vijftien levensjaren verbitterd deed doorbrengen, ver van haar zoon.

Na de dood van haar tweede echtgenoot verhuisde zij van Delft naar Amsterdam en betrok daar haar geboortehuis, de Ster op de Keizersgracht, vlak naast het bekende Huis met de Hoofden.

Boven: Agneta Deutz op zeventienjarige leeftijd, door een onbekende schilder.

Links: Gravure van het Deutzen Hofje ± 1710, uit 'Afbeeldinge der voornaamste gebouwen van Amsterdam' door Petrus Schenck.

Men zal zich herinneren, dat wij enkele jaren geleden bij een excursie naar dit laatste huis ook daar in de benedengang even een kijkje namen. Op 26 oktober 1691 ondertekende Agneta Deutz in dat huis haar testament en op 27 oktober het codicil, waarbij alles omtrent het Hofje werd geregeld. Enkele maanden later, op 13 februari 1692, stierf zij, 59 jaar oud. In de regentenkamer van het Hofje, dat volgens haar wens haar familienaam draagt, hangt haar portret als jong meisje in achtkantige lijst en daartegenover

Boven: Agneta Deutz in haar zevenentwintigste levensjaar, vermoedelijk geschilderd door Luttichuys, met entourage door M. d'Hondecouter. Schoorsteenstuk in de regentenkamer van het Deutzenhofje.

Rechts: Regentenkamer met boven de schoorsteenmantel het bovenstaande portret.

in het stuk in de 'geschilderde' marmeren schoorsteen ziet men haar als jonge vrouw, met een papegaai. Een derde beeltenis van de stichteres ontwaart men op de zilveren begraafpenning, die zijzelf reeds voor haar dood liet slaan, het afgemat lichaamlijk overschot, het einde van een moeilijk leven.

Zo groot was het kapitaal, dat zij naliet, dat haar executeuren niet alleen het door haar ontworpen Hofje op royale voet konden laten optrekken, maar dat er ook heel wat overbleef, zodat de rente ruimschoots voldoende was voor het onderhoud van het voorgebouw aan de gracht, waarvan een huis werd verhuurd, en van de twintig kleine huisjes, ieder van twee kamers, een kelder en zolder, en bovendien nog voor de ondersteuning in geld en in

natura van de 20 bewoonsters van die huisjes.

Agneta Deutz zelf wees een aantal geliefde familiestukken aan, die haar executeuren op het Hofje moesten plaatsen. Bovendien mochten die executeuren nog van allerlei anders uit het huis de Ster nemen, dat zij geschikt voor stoffering en meubilering achtten. In de allereerste plaats waren dat portretten om de muren te sieren. Niet alleen de twee portretten van haar zelf, maar ook die van haar beide echtgenoten ziet men daar. Dan kwamen van het huis de Ster naar het Hofje een aantal portretten van Van Mierevelt van voorvaderen Meerman en hun vrouwen. Alle portretten van de Van Berestejns keerden daarentegen terug naar die familie en de portretten van de familie Deutz gingen

naar Agneta's eigen neven en nichten. Die zoekt men hier dus tevergeefs. Tenslotte had Agneta Deutz nog twee blijkbaar zeer geliefde stukken voor het Hofje bestemd, Jacob en Esau en een Biddende Tronie, en zo hingen er aanvankelijk in de regentenkamer twaalf schilderijen. Dan kwamen ook op Agneta's verzoek de spiegel met in de lijst haar initialen, de rijke zilveren lampet en schotel met het wapen Meerman, de gedreven zilveren specerijdoos met de wapens Meerman-Deutz en twee lepels erin, de zware zilveren kandelaars met het wapen Meerman, het snuiterbakje met de twee snuiters met de wapens Meerman-

Boven: Zilveren kandelaars en gedenkbordje. Familiestuk, dat na Agneta's dood in de regentenkamer geplaatst werd.

Links: Idem deze zilveren lampetkan met schotel.

Deutz en nog wat kleinere stukken naar het Hofje. Men ziet het hier ook al weer, net als bij de portretten, het wapen Deutz komt vrijwel alleen tezamen met Meerman voor en het wapen van Beresteyn alleen op een geschilderd wapenbord van 1677. De drie wapens, de twee gekruiste houwelen van Deutz in het midden, en de beren van Van Beresteyn en de meerman van Meerman terzijde, prijken echter wel gezamenlijk in de voorgevel van het Hofje.

Ook de meubels, de fraaie tafel en stoelen voor de regentenzaal en de eenvoudigere voor het kantoor beneden, de behangsels (die

Boven: Binnenhof van het Deutzenhofje.

Rechts: De gevelpartij van het Deutzenhofje aan de prinsengracht.

er natuurlijk niet meer zijn) en een koningshouten kabinet had Agneta Deutz zelf voor het Hofje aangewezen. Verder kozen de executeuren nog het een en ander ter aanvulling, zoals een koperen kaarsenkroon met de wapens van Amsterdam, van Deutz en van Coymans, de koe van Agneta's moeder. Met het oog op de jaarlijkse regentenmaaltijd, die de stichteres had ingesteld, deden zij een ruime keus uit het Japanse servies en uit de fraaie roemers en fluitglazen. Van dit alles is nog veel bewaard. En zo bleef het Hofje jarenlang ingericht, als een waardige voortzetting van het huis de Ster.

In de tweede helft van de 18de eeuw kwam echter opnieuw een stroom van schilderijen naar het Deutzen Hofje. In 1771 overleed

de schatrijke juffrouw Bors van Waveren in het tegenwoordige burgemeestershuis op de Herengracht, dat in 1672 was gebouwd door haar grootvader Paulus Godin en zijn vrouw, Catharina Hattingh. Het huis moet een soort familiemuseum zijn geweest met wat portretten van de Bors van Waverens en vele portretten van allerlei Godins.

De enige erfgenaam van juffrouw Bors van Waveren was haar zusterszoon, Mr. Cornelis Deutz van Assendelft, een van de regenten van het Deutzen Hofje. Hij was het waarschijnlijk, die uit het oude familiehuis, dat voortaan verhuurd zou worden, al die portretten en nog enkele andere familiestukken naar het Deutzen Hofje liet overbrengen. Voortaan hingen de muren van de regentenkamer, van het kantoor beneden en van de kamer aan de overzijde van de ingang vol met portretten.

Intenslotte hebben nog een aantal beeltenissen van 19de eeuwse regenten en regentessen op het Hofje een plaats gevonden, voornamelijk in het trappenhuis. Daarbij is ook het aardige gezicht op de Keizersgracht bij de Amstel, waar het huis van de familie Deutz lag, dat Zeuner in 1775 met goud op glas etste.

Ook hebben latere regenten enkele meubelen in het Hofje ge-

plaatst en een grote, waarschijnlijk even fantastische als indrukwekkende stamboom van de familie Deutz en nog twee minder romantische wapenborden van henzelf voor het Hofje laten maken, alles in de tweede helft van de 19de eeuw.

Zo heeft elke generatie hier zijn sporen achtergelaten, maar de hoofddruk, die elke verraste bezoeker in de regentenkamer opdoet, blijft toch nog altijd die van het interieur van de rijke laat 17de eeuwse koopman. En dat hebben wij te danken aan de beschikkingen van Agneta Deutz.

I. H. v. E.

Dit artikel werd eerder gepubliceerd in het maandblad Amstelodamum, 47ste jaargang, april 1960.

Theo Bakker's Domein

Op deze site vindt u makkelijk leesbare maar toch informatieve verhalen over de ontstaansgeschiedenis van Amsterdam. Ze zijn onderverdeeld in rubrieken als Middeleeuwen, godsdiensten, nijverheid en handel, transport, openbaar vervoer, haven, watermanagement, stadsuitleg, annexaties, verkeersdoorbraken, chroniquers en allerlei andere zaken.

Klik hier voor een overzicht van alle PDF's op deze site

